सहायंमम २१ महाराजेमथारात्रे महानीशाहि वाटिकेरात्रौ मुग्ध्यमयामयोरिनिस्तनैः २६ निग
मिषात्तस्याः शुरुषोक्तिमाह २० अतास्मीति सार्द्धेन नंत्रुस्नानन्तुसकेन २७ यथानारीतयास्तंस्ततः
शृते २८ विपुत्तः विशिष्टद्युतिमंतः अयोतंतनहीमिमञ्जवंतयद्यानदैवतशितः प्रागंकाशंतेनयैः

अथपश्यन्नुर्वशीमिद्रोगंधर्वान्समचोदयत् उर्वशीरहितं महमास्यानं नातिशोभने २९
तद्युत्तमहारात्रेतनास्मिन्नस्य पास्थिते उर्वश्याउरणोजंकृमसोराजनिजायया २९ निग
म्याक्रंदितदेवीपुत्रयोनीयमानयोः हतास्म्यहंकुनाथेन नंपुंसावीरमानिना ३० य
द्विश्वंभादहंनष्टाहृतापत्याचदस्युभिः यःशेतेनिशिसंत्रस्तोयथानारीदिवापुमान् ३०
इतिवाक्यायकैर्विद्धः प्रतोत्रैरिवकुंजरैः निशिनिशितशामादायविवस्त्रोभ्यद्रवद्रुषा ३१
तेविसृज्योरणौतत्रव्ययोतंतत्सविद्युतः आहृत्य मेषावायोतंतनग्नमैक्षतत्सापति ३२ पे
लोपिशायनेजायामपश्यन्विमनाइव तच्चित्तोविह्वलः शोचन्बभ्रामोन्मत्तवन्महीं ३३
सतांवीक्ष्यकुरुक्षेत्रे सरस्वत्यांचतत्सखीः पंचप्रहृष्टवदनाः प्राहसूक्तंपुरूरवाः ३४ अ
होजायेतिष्ठतिष्ठघोरेनत्यक्तुमर्हसि मांत्वमद्याप्यनिर्वृत्यवचांसिकृणवावहे ३५

नयमेंत्ततनुप्रतोभाषामंगान्निर्जगामेतिज्ञेयम् ३० तस्याः सखीश्च पंचवीक्ष्य सूक्तं शोभनं वचनं
३१ ३२ अयेजायेइत्यादि तदेवाह घोरेत्याह अहोइतिद्वाभ्यां अनिर्वृत्यमत्कृतानिर्वृतिमप्राप्य
तांतवेमांनिहतिमगमयितामंयानतुकेतिवा वाचांसिकृणवावहै गोष्ठींकरवावहै ३५

श्री॰ भाग॰ नटी॰ ५॰

स्वदेहोऽन्तिकमनीयोयंममदेहः पुत्रवत्सामरवाघ्रद्यादिमक्ष्याः स्वश्वेतदपर्यन्तग्राहमानयाश्च
तिवतर्भिः मक्षितियस्वदसहो सिघ्रतोयेर्यस्मावदेहिभावः श्मोहृत्वाप्रसिद्धाः इन्द्रियाणिवानार्थनि
त्वामांसमग्रप्रभर्त्तयेत्तुःइन्द्रियवृक्षोमासेवस्यथेः ४४ प्रिये निमित्ते स्वाहस्वयासांतयति सवन्स
तांतवइति ४७ अपवाणांतिवर्कनादतवेत्नीमपालदस्वाना ४८ ४९ अनेनाग्निनाकर्मकृता

स्वदेहोयंपनमश्वेदेहि रत्नवत्सधी स्वात्मेनेर्नका गृह्यस्वनमादस्यनामद ४५ उपपुवा
वै मामस्याप्रूकमाभिह तस्मनावृहेकाश्चम कापिमर्वानेदेवस्त्रीणांतकाणां दत्ययथा
स्त्रियोपाककन्दाकृताट्टमेवाः प्रियमाहृत्साः वृन्दलेपाथैनि विमत्याः पतिप्राप्तन्नवमपुत ४६
विधायालोकविश्वभूमत्वपकामोहिताः सकन्नात्रमभीपाम्सः उपल्यःस्वैकृतयः ४ सव
स्येपद्विभगतानेकाद्वेमपेयवाः वस्यन्नपन्यानिवेनेभविसृष्टानिभो ४८ सुनवंत्रीमपा
लस्यदेवीमम्ब्रपेयाञ्च पुनत्तद्वगनोहानेः वेशीवीरमाता ५० उपलभ्यमुदायकः समा
वामनयानिषा सुर्येनमुवेशीयाच्चहस्तपुणावितदन्तव ५१ गयवानुपथानेमानतभंटास्य
तिमामिति तस्मस्वतनमस्यायगिस्थालीटरूसप ५२ उर्वशी मममानस्तोमोवृषनवत्
तनी स्थालीमस्वनेगतागहानाध्याथवोनिधि
नेटशाद्वर्वशीआप्मतीनाविनायोरगादि
स्थालीटद्वः सवनास्यालेसेवावीमन्यमानः नयामदिहोनवनेविचरन ५३ नेयमुर्वशी किंतहि
स्थालीमवृष्यनततमवानास्थालीवनेस्थापयित्वागृहानागत्वानिशिमनमेवाध्यायतस्तम

ततः स्थालीस्थानं गतः संस्तत्र शम्या गर्भे जातमश्वत्थं विलक्ष्य अस्मिन्नसावग्निरस्तीति विशेषेण लक्षयित्वा तेनाश्वत्थेन द्वे अरणी कृतवान् मन्थे इति शेषः शमीगर्भादग्निं मथ्नीतीति श्रुतेः ४३ मथनप्रकारमाह अधरारणिमुर्वशीं ध्यायन् उत्तरारणिमात्मानं ध्यायन् उभयोर्मध्ये यत्काष्ठं तत्प्रजननं पुत्रं ध्यायन् तथा च मन्त्रः उर्वश्यामुरसि पुरूरवा इति तस्य तेन कृतान्निर्मथनाद्विभावसुरग्निर्जातः कथंभूतः जातवेदो यतो भोग्यस्य सर्वस्य त्रय्या विद्यया विहिते

स्थालीस्थानं गतोऽश्वत्थं शमीगर्भं विलक्ष्य सः तेन द्वे अरणी कृत्वा उर्वशीलोककाम्यया ४४
उर्वशीं मन्त्रतो ध्यायन्नधरारणिमुत्तरां आत्मानमुभयोर्मध्ये यत्तत्प्रजननं प्रभुः ४५
तस्य निर्मथनाज्जातो जातवेदा विभावसुः त्रय्या स विद्यया राज्ञा पुत्रत्वे कल्पितस्त्रिवृत् ४६
तेनायजत यज्ञेशं भगवन्तमधोक्षजं उर्वशीलोकमन्विच्छन् सर्वदेवमयं हरिं ४७
एक एव पुरा वेदः प्रणवः सर्ववाङ्मयः देवो नारायणो नान्य एकोऽग्निर्वर्ण एव च ४८

नाधानसंस्कारेण त्रिवृदाहवनीयादिरूपः सन् राज्ञा पुत्रत्वेन कल्पितः पुण्यलोक प्रापकत्वात् तदाहृतेनेति ननु नादि देवो यतो ब्राह्मणादीनामिंद्राद्यनेकदेवयजनेन स्वर्ग प्राप्तिर्दृष्टा कथं स्वादिविवर्णपतेनत्राह एक एवेति द्वाभ्यां पुराकृतयुगे सर्ववाङ्मयः सर्व संवाचांबीजभूतः प्रणव एक एव वेदः देवश्च नारायणः एक एवाग्निश्चैक एव लौकिकः

४५

श्रीः भाग. नवी. ४१

970

वेदत्रयीतपसत्वतः सत्का एकाग्रादासीत् ईजिवानस्मापग्रर्वभावः कृतयुगे सत्वप्रधानाः प्राय
शः सर्वेपिध्याननिष्ठाः रजःप्रधाने त्रेतायुगे तु कर्ममार्गः प्रकटो बभूवेति ४९ इति श्रीभाग
वते नवमे चतुर्दशः १४ ततः पञ्चदशे ऐलपुत्रान्वये जनिः यत्रोदितस्ततो रामः कार्तवीर्य
महन्नृपम् १ अथ हतनायकत्वादिकान्यो श्रुतायुप्रभृति विश्वावसोर्वंशानाह १ श्रुतायोरित्यादि

पुरूरवस एवासीत्त्रयी त्रेतामुखे नृप अग्निना प्रजया राजा लोकं गान्धर्वमेयिवान् ४९
इति श्रीभागवते नवमे चतुर्दशः १४ बादरायणिरुवाच ऐलस्य चोर्वशीगर्भात्षडासन्ना
त्मजा नृप आयुः श्रुतायुः सत्यायू रयोथ विजयो जयः १ श्रुतायोर्वसुमान्पुत्रः सत्या
योश्च श्रुतंजयः रयस्य सुत एकश्च जयस्य तनयोमितः २ भीमस्तु विजयस्याथ
काञ्चनो होत्रकस्ततः तस्य जह्नुः सुतो गङ्गां गण्डूषीकृत्य योपिबत् ३ जह्नोस्तु पुरुस्तस्या
थ बलाकश्चात्मजोजकः ततः कुशः कुशस्यापि कुशाम्बुर्मूर्तयो वसुः ४ कुशनाभश्च चत्वा
रो गाधिरासीत्कुशाम्बुजः तस्य सत्यवतीं कन्यामृचीको याचत द्विजः

नापकः एकसंज्ञः अमितस्तत्सुतः
जह्नोः पुरुः तस्य बलाकः तस्याजकः ४ गाधेः पुत्रो विश्वामित्रो ब्रह्मर्षिरभूदिति वक्तव्यं गाधे
रभूत् महातेजा इत्यादिना तत्र तावत् प्रोक्तं तेन भृगुवंशाभवस्यर्चीकस्य
चरितं प्रसक्तानुप्रसक्तेन च परशुरामावतारचरितमाह तस्य सत्यवतीमित्यादिना ५

निसृष्टश्च मुनन्त्रुरूपं भार्गवस्त्वीकं दक्षिणावामयोरेकतः श्यामकर्णा योषां सर्वस्मिन्नंगे चंद्रस्ये
ववर्चो येषां न चेदमपि पर्याम मत्स्यकन्यायाः यतः ऋचीकाः कौशिकावयं ७ उभयोः पत्न्योः ब्री
ह्मणो मैत्रैः स्वश्चैतन्नामेत्यर्थः ८ यावत्स्नातुं मुनिर्नागतः तावद्भार्यायां भर्तृस्नेहाधिक्यात्
पुत्र्याः स्वपुत्रस्याश्रेष्ठत्वं मन्वानया माता ग्रासं सत्यवत्या विनासती ग्रासं मंत्राभिमंत्रितं स्वच

रुं विसृष्टं स्नानागतो भार्गवमब्रवीत् एकतः श्यामकर्णानां हयानां चंद्रवर्चसां ८
सहस्रं दीयतां शुल्कं कन्यायाः ऋचिकाद्वयं ज्ञात्वा ततो नागतः स वरुणान्तिके ९
आनीय दत्तातान् शान्तुपयेमे वरानन्तां स ऋषिः प्रार्थितः पत्न्या स्वश्वा च अपत्यकाम्यया १०
प्रपद्यितो भयोर्मन्त्रैः श्रपयित्वा गतो मुनिः तावत्सत्यवतीमाता स्वचरुं याचितासती ११
श्रेष्ठं मत्वा तया यच्छन्मात्रे मातरदत्तत्स्वयं ४ तद्विज्ञाय मुनिः प्राह पत्नीं कष्टमकारषी घो
रो दंडधरः पुत्रो भ्राता ते ब्रह्मवित्तमः ५ प्रसादितः सत्यवत्या मैवं भूः इति भार्गवः अथ तर्
हि भवेत् पौत्रो जमदग्निस्ततो ऽभवत् ६ सा चाभूत् सुमहत्पुण्या कौशिकी लोकपावनी रे
णोः सुतां रेणुकां वै जमदग्निरुवाह तां १२ ॥

हेमाद्रेः प्रत्ल्लत् ४ प्रादात् मातुः चरुं स्वम्
त्रमंत्राभिमंत्रितं स्वयं अदत् आदात् श्रेष्ठं गुम्फितं न देवादते पुत्रो घोरो भविष्यति भ्राता ब्रह्म
वित्तमो भविष्यतीति ५ एवं माभूदिति प्रार्थितो भार्गव आह अथ तर्हि पौत्रो घोरो भविष्यति त
तो जमदग्निः पुत्रो ऽभवदित्यर्थः ६ सा च सत्यवती कौशिकी नद्यभूत् १२

श्री॰ भाग॰ नवी॰ ५२

भार्गवऋषेर्जमदग्नेः सुतः १४ १५ अनीनशत् नाशयामास तदेवाह रजस्तमोवृतमिति प्रा
वोन देहस्वपकाले वीर्यार्जुनेन कृतमपराधं वक्ष्यति स्पष्टं यद्देहत्वमेवं चर्यादिकमाह हैहया
नामिति षोडशः परिकर्मभिः परिचर्याभिः दत्तं दत्तात्रेयमाराध्य १७ १८ अव्याहतानीन्द्रिया

तस्यां वै भार्गवऋषेः सुता वसुमदादयः यवीयाञ्जज्ञ एतेषां राम इत्यभिविश्रुतः १४
यमाहुर्वासुदेवांशं हैहयानां कुलांतकं त्रिःसप्तकृत्वो य इमां चक्रे निःक्षत्रियां महीं दु
ष्टं क्षत्रं भुवो भारमब्रह्मण्यमनीनशत् रजस्तमोवृतमहन्फल्गुन्यपि कृतेंहसि १५ रा
जोवाच किं तदंहो भगवतो राजन्यैरजितात्मभिः कृतं येन कुलं नष्टं क्षत्रियाणामभी
क्ष्णशः १६ बादरायणिरुवाच हैहयानामधिपतिरर्जुनः क्षत्रियर्षभः दत्तं नारायणांशां
शमाराध्य परिकर्मभिः १७ बाहून्दशशतं लेभे दुर्धर्षत्वमरातिषु अव्याहतेंद्रि
यौजः श्रीतेजोवीर्ययशोबलं १८ योगेश्वरत्वमैश्वर्यं गुणा यत्राणिमादयः चचारा
व्याहतगतिर्लोकेषु पवनो यथा १९ स्त्रीरत्नैरावृतः क्रीडन्रेवांभसि मदोत्कटः वै
जयंतीं स्रजं बिभ्रद्रुरोध सरितं भुजैः २० विप्लावितं स्वशिबिरं प्रतिस्रोतःसरिज्जलैः नामृ
ष्यत्तस्य तद्वीर्यं वीरमानी दशान

दिकं च लेभे यत्र यस्मिन्नैश्वर्ये अणिमादयो गुणाः १९
रेवांभसि नर्मदाजले सरितं नर्मदां २० रावणादिदिग्विजये माहिष्मत्याः समीपे नर्मदायां
स्ववपूजां कुर्वन् तेन प्रवाहस्यावरोधात् प्रतिस्रोतसः सरितो जलैर्विप्लावितं

५२

नतश्चस्तानकिल्बिषः क्रीडेतनमभिमविहंमुहृतः समनुहीतः महिमानमेसां स्वपुर्योपिविवसन्निरुद्ध
श्चपुनस्थावनत्ययेनमुक्तः २२ इदानीं तत्कृतनमस्कारार्थं दर्शयन्नाह सप्तकदिना २४ अहेणाम्ना
नेष्यादिहविषमनाकामधेना २५ तदर्हणानादियत्नमाक्षिप्तमानघ्नन् यतोग्निहोमधेनोसाभि
गृहीतोलीलयाक्षीणंसमनन्तकृतकिल्बिषः मादिष्मयोंसन्निरुद्धोमुक्तोयेनकार्यधिया
२३ सप्तकदानगयाविचरन्निपिनेवने महेच्छयाश्रमपदंजमदग्नेरुपाविशत् २४
तस्मैसनरदेवायमुनिरर्हणमाहरत् तस्मैनामात्यगात्र्यसहैवभृत्यानपोधनः २५ स
वीरस्तत्रतदृष्ट्वात्मनैश्वर्यातिशायिनी तन्नादियताग्निहोत्र्यांसाभिलाषः सहैहयः २६
हविर्धानीमृषेर्दर्पान्नरोहर्तुमचोदयत् तेचमाहिष्मतींनिन्युः सवत्सांक्रंदतींबलात्
२७ अथराजनिनिर्यातेरामआश्रमआगतः श्रुत्वातत्तस्यदौरात्म्यंचुक्रोधाहिरिवाहतः २८ घोरमादायपरशुंसतूणंवर्मकार्मुकं अन्वधावतदुर्मर्षोमृगेंद्रइवयूथपं २९
तमापतंतंभृगुवर्यमोजसाधनुर्धरंबाणपरश्वधायुधं ऐणेयचर्मांबरमर्कधामभि
र्युतंजटाभिर्ददृशेपुरींविशत् ३० अचोदयद्धस्तिरथाश्वपत्तिभिर्गदासिबाणर्ष्टि
शतघ्निशक्तिभिः अक्षौहिणीःसप्तदशातिभीषणास्ताराममेकोभगवानसूदयत् ३१

लाषःसहैहयैःसहवर्तमानः २६ दर्पाद्धेतोःऋषेर्हविर्धानीमग्निहोत्रधेनुंहर्तुंनरान
चोदयत् २७ २९ सतूणंकार्मुकेबादाय २९ ऐणेयचर्मकृष्णाजिनमंबरंयस्य ३१ ॥

श्री॰
भाग॰
नवी॰
९२

प्रह्वमरक्षयेयायक्त मनक्षुमुविलक्षुतयोरिवोमोवीर्यैयसपरेषांचक्रंसेमंस्हृदयतीति
नयाक्लिन्नाक्षुनान्वितं:यायाक्षयेयमातेनीरानिपेन: ३२ विहत्कृतावमोदयोयस समपंचमुतेषु।
पत्रुशुमोजेन:रामायसंदेय पक्तमेनयुत्रुर्यसभे:पाकोतेनपकपववेयः:ससयानेया।

यंनोयनोसौप्रहरंनपूक्षयोमनोनिक्लोनापरवक्तस्हृदन् ननत्सुतक्षिनभुजो
हृकंयवृतिपेनृहंवांहनत्तत्तुवादगां: हषुसुसेनमकृषिनेवकर्द्दमेरणानिरेण
मजनानुवसंयनोः विहत्कावमेयमनापवि॰हदनिपानितेनेदयश्रापतद्रुवा ११।
श्रुधावेन:पंनृशनेशुवाहमिडेनःशुक्तोपार्श्वगपमसंदये रामायणतोसमनो।
समनुप्रोतामेकयनेशुभिराकिनतमेंश्रृंष पुनःस्तस्वेवपलाम्येधिपानु।
त्विष्णवेमाद्भियावलोपुधि भुनानृवोरणाकतोवनेमिनाविछेदरामःप्रसने
वेहरिपं ५४ हननवादोभिवत्तसपात्रिः:स्हेनमिकृष्टंत्व इतेपिनीतितसेवाम
पुतंदउुर्भेयान् चाग्निदाश्रीनुपावर्तेसवनोपुरवीरदा मनुपत्नाश्रमपित्रेप
तिक्लिकंसमर्पयत् ४७ सकर्मतत्कृतराम:पित्रेवानरभूपवव वर्णायामानतकु
वाजमदाग्नभावत रामरावनमहावाहोमवाण्यमपारमीत मवधीन्नरदेवया।
स्वेदेवमयहृया ४८।
भ्रांतेविभुभिः तानियनुंखिसमंसदनुत्रणायेषुकिंमत ४८
कृयेसोपनभूतानवलनपिपात्मोनिर्याम्भयेनतत्लमयमानानविक्षेद मरेफणानि

९७५

हं एतानीहृस्पतां ४१ सौरीहर्षस्य प्रभेव ४२ सौर्यहंसे चयाचकारायमनियमैश्चयज्ञुतचेतनावित
वसमः ४३ इतिनवमेपंचदशः १५ कोवाश्चोयायांतेनुतातैर्मदशोहतेसहुः रामात्तत्र वयःशोको
वधामित्रस्य चानयः २२ किंविदीघतविचरवेगेगंधवेरानंस्पृहायसाः साकिंचितसस्मादेतिवा
वयंहि कन्यैणतातनमयाहंएतांगताः ययालोकयुक्तंदैवः पारमेष्ठमयासदं ४१ त
मयारोचते न वौर्बीदीसौरेयययाप्रभा ततिएतामाप्रभगवांस्तव्यतेहरिर्वोघवः ४२।
राज्ञोमृद्वीदशिलस्त वयोग्रसरथाकुलः सौर्यसमेवधाराहौजहंगायुनचेतनः ४३ इ
तिश्रीभागवतेनवमेषष्ठमामुवर्तितेहैदयास्तुनवधानामपंचदशः १५ शुकउ पि
शापशिदितेरामस्तयेयतिजरुनंदनः सर्वीसरतीर्थवर्योचरितनाशुमनाप्रजत १ का
दाचिद्देण्यकायत्नानांगायायपद्ममालिने गंधर्वराजंक्रीडंतमप्सरोभिवृधमपत २ वि
लोकयंतीश्रीडंतं सुदकार्थनदीगता होमवेषांनसम्याद्वकिंचिचत्रवयस्पृहा ३ का
लात्ययंतेविलोक्यमुनेःशापविशंकिता मुपेत्यकलशंतस्योपुरोधायकृतांजलिः ४
यांभर्वीवक्ष्यनिजीतापत्न्याःप्रजापतिनाशयीत स्थतेनाप्रककाःपापामितिद्धास्तेनवकिरे
रामःसंचोदितःपिताभ्रातृन्मातासहानपीत प्रभाववेत्तामुनेःसम्यकमाधेतपसश्चसः ८
कलशोपुरस्तस्य ५ अभिवावैमातसहाता ९ भ्रातातिलंघिनोभ्रातृणांमातश्चवधंसंवाद
तःसन्तुनेर्यःसमाधितिसपश्चतपाःप्रभावतः यदिनदमोतहिमामपिप्रायसमर्थः यदितद्दा।

सनःमाचिसमिरिवानामिनाविकमस्याग्नीदजतिसप्यविदं ५

श्री॰
भाग॰
नव॰
४४

ननु तिनिंदितं कथं कृतवान् तत्राह पितुर्विद्याविनिशुद्धीकप्रवाभिप्रायः ८ सर्वदृश्चि।
यवर्थे काशलपत्र मोदं ये ज्ञेनमस्या ह्यनादरनादरिना ९ ० भगवत्सर्वो वेशिनाथोयें मते ११ १४

वैरेण कैटस्या जाक्रमीतः सत्पर्वनी हृतः वसिष्ठ नाम रामोपि जीवितं वास्तिं तंबयो ७
हलस्यस्तेजमालिनो द्विरापायश्च तत्र पितृविद्यास्त्रयोनीयोंवाद्यप्रकोसहृदये ८
येर्जनस्य सुता राजन् स्मरन्तः स्वपितुर्वधं रामवीर्यपराभूता लेभिरे शर्म न क्वचित् ९
एकदाश्रमतो रामे सभ्रातरि वनं गते वैरं सिषाधयिषवो लब्धच्छिद्रा उपागमन् १०
दृष्ट्वाग्न्यागार आसीनमावेशितधियं मुनिं भगवत्युत्तमश्लोके जघ्नुस्ते पापनिश्चयाः
११ याच्यमानाः कृपणया राममात्रातिदारुणाः प्रसह्य शिर उत्कृत्य निन्युस्ते क्षत्रबं
धवः १२ रेणुका दुःखशोकार्ता निघ्नन्त्यात्मानमात्मना राम रामेति तातेति विचुक्रोशो
च्चकैः सती १३ तदुपश्रुत्य दूरस्था हा रामेत्यार्तवत्स्वनं त्वरयाश्रममासाद्य ददृशुः पितरं
हतं १४ ते दुःखरोषामर्षार्तिशोकवेगविमोहिताः हा तात साधो धर्मिष्ठ त्यक्त्वास्मान्स्व
र्गतो भवान् १५ विलप्यैवं पितुर्देहं निधाय भ्रातृषु स्वयं प्रगृह्य परशुं रामः क्षत्रान्ताय
मनो दधे १६ गत्वा माहिष्मतीं रामो ब्रह्मघ्नविहतश्रियं तेषां स शीर्षभी राजन्मध्ये चक्रे
महागिरिं १७॥

ऽश्वादीनां वेगेन विमोहिताः १५ १६ ब्रह्मघ्नैर्विहता श्रीर्यस्याः तां रे
राजन् हे राम स्तेषां शीर्षभिः माहिष्मत्या मध्ये महान्तं गिरिं चक्रे १७॥

तथा रोषेन ग्रब्रह्मणानां भयावहां जोरां नदीं चक्रे तथापि सर्वे न्तनवये किं कारणं नत्रा हदेहे तेनक्ष
त्रैविनाशे न ग्रमंगलकारिणि ग्रमाया वर्तिनि निर्भ्रांति ९ त्रिः सप्तकृत्वो रेणुकयाङ्कः स्ताविशाह्रस्ता
उनं कृतं ततो रामस्तावन्कृतः तत्र सुतादितेवानेति प्रसिद्धिः १९ २२ संस्तान संस्मृतिः न देवल
नद्यो के नदीनां रामब्रह्माणप भयावहा दत्तं कृतनापि तव्यं तेत्रे मंगलकारिणि ९ त्रिः
सप्तकृत्वः पृथ्वीं कृतानि त्रिविधा प्रभुः समंतपंचके चक्रे शोणितोदान्ह्रदान्नव पितृ
कार्येन तथा सशिरं आदाय वर्हिषि सर्वदेवमये देव आत्मानमयजन्नवैः १९ ददौ प्रा
चीं दिशं होत्रे ब्रह्मणो दक्षिणां दिशं अध्वर्यवे प्रतीचीं वै उद्गात्रे उत्तरां दिशं १९ अन्येभ्यो ऽवा
न्तरदिशः कश्यपाय च मध्यतः आर्यावर्तमुपद्रष्टे सदस्येभ्यस्ततः परं २१ ततश्चावभृ
थस्नानविधूताशेषकिल्बिषः सरस्वत्यां ब्रह्मनद्यां रेजे व्यभ्र इवांशुमान् २२ स्वदेहं जम
दग्निस्तु लब्ध्वा संज्ञानलक्षणं ऋषीणां मंडले सोऽभूत्सप्तमो रामपूजितः २२ जामदग्न्यो
ऽपि भगवान् रामः कमललोचनः आगामिन्यन्तरे राजन् वर्तयिष्यति वै बृहत् २४ आस्तेऽद्या
ऽपि महेन्द्राद्रौ न्यस्तदण्डः प्रशान्तधीः उपगीयमानचरितः सिद्धगन्धर्वचारणैः २५ एवं भृगु
षु विश्वात्मा भगवान् हरिरीश्वरः अवतीर्य परं भारं भुवो ऽहन् बहुशो नृपा
णां तिरूक्रंय समस्तदे
हं लब्ध्वा सप्तर्षीणां मंडले सप्तमो ऽस्त्यषिरभूत २२ इह सर्वे देवैर्वेदप्रवर्तकेषु सप्तर्षिषु एकत
मो भविष्यतीत्यर्थः २४ भुवो भारमहन् भारमेवाहन् न पाननिति २८ ॥

श्री० भाग० नव० ५६

तदेवं प्रसक्तानुप्रसक्तमुक्त्वा प्रस्तुतमाह गाधेरिति महातेजा विश्वामित्रः २७ तेषां वैलिंगस्य मा-
वाय मायेन ... तथा च श्रुतिः तस्य ह विश्वामित्रस्यै-
कशतं पुत्रा आसुः पञ्चाशदेव ज्यायांसो मधुच्छन्दसः पञ्चाशत्कनीयांसः इत्यादि तत्र च विश्वा-
मित्रपुत्रेषु भार्गवस्याजीगर्तेः स्वदेवरातेत्याख्ये ... तथा ... नवोध्याया-
स्वदिभिः कौशिको देवरातः ... प्रवरः ... नवंशाता

गाधेरभून्महातेजाः समिद्ध इव पावकः तपसा क्षात्रमुत्सृज्य यो लेभे ब्रह्मवर्चसं २८ वि-
श्वामित्रस्य चैवासन्पुत्रा एकशतं नृप मध्यमस्तु मधुच्छन्दा मधुच्छन्दस एव ते २९ पु-
त्रं कृत्वा शुनःशेफं देवरातं च भार्गवं आजीगर्तं सुतानाह ज्येष्ठ एष प्रकल्प्यतां ३० यो
वै हरिश्चन्द्रमखे विक्रीतः पुरुषः पशुः स्तुत्वा देवान्प्रजेशादीन्मुमुचे पाशबन्धनात् ३१
यो रातो देवयजने देवैर्गाधिषु तापसः देवरात इति ख्यातः शुनःशेफस्तु भार्गवः ३२

रेतथा च स्मृतिः एकप्रवरः ... ता वत्समानगोत्रतेविना ...
रागणादिति २८ तत्र तु भृगुवंशोद्भवस्य देवरातस्य कौशिकप्रवरत्वमित्याशंक्य त-
द्धेतुमुपपादयन्नाह पुत्रं कृत्वेत्यादिना वत्समात्पूर्वं अजीगर्तसुतत्वेन प्रथमत्वेनापि तथा-
त्मत्वतां विहाय विक्रीतत्वात्सह पशुत्वात् ज्येष्ठ एष प्रकल्प्यतामिति ३० एत-
द्देवरातस्य स्तवं दिनायिनि ... देवैः प्रदत्त ३१ भार्गवान्गाधिषु गाधेय

देवरातेत्यादि विश्वामित्रः ३१

५८

नवस्मे ज्येष्ठं तं कुशलं नमेनिरे मध्यमतस्मानर्थीकृत्वानं दृष्ट्वातां गोहतनेतः मुनिर्विश्वामित्रः २९ पं
चाशज्जाकनिष्ठाः स्माकं सममध्यमो मधुच्छंदा एवा पंचाशत्स्माकं यज्येष्ठं तं कनिष्ठं न वा मन्यामितास ज्ञा
गीति मन्यते मेनेतस्मिन्न यंति ष्ठा येति एवमुक्ता मंत्रदृष्टं शुनःशेपं नूनं कतमस्मान्नानामित्यादि म
त्राणां द्रष्टारं शुनःशेपं ज्येष्ठं चक्रुः तदाह वयं सर्वेनामन्वंचः स्म हि अनुगतारः कनिष्ठाः स्मइत्यर्थः
३३ ततः प्रसन्नो विश्वामित्रस्ताव्रुतानाह वीरवंतः पुत्रवंतो भविष्यथ ये पूर्यं मे मानं पूजनमनुग्र

ये मधुच्छंदसा पिता ज्येष्ठ कुशलं मेनिरे ननतत् एषामध्ये तस्मात्र आभवतर्जनाः ३२ सा
होवाच मधुच्छंदाः सार्द्धं पंचाशता ततः यन्नो भवान्संजानीते तस्मिंस्तिष्ठामहे वयं ३३ ज्येष्ठं
मंत्रदृशं चक्रुस्त्वामन्वंचो वयं स्म हि विश्वामित्रः सुतानाह वीरवंतो भविष्यथ ये मानं
मेनुगृह्णंतो वीरवंतमकर्त मां ३४ एष वः कुशिका वीरो देवरातस्तमन्वित अन्ये चाष्ट
कहारीतजयक्रतुमदादयः ३५ एवं कौशिकगोत्रं तु वैश्वामित्रैः पृथग्विधं प्रवरांत
रमापन्नं तद्धि चैवं विकल्पितं ३६ इति श्रीभागवते नवमस्कंधे षोडशोध्यायः १६

ह्णंतः अनुवर्त्तमानाः संतः मां वीरवंतं पुत्रवंतं यत् कर्त्तं कृतवंत इत्यर्थः ३४ हे कुशिका एष देवरातः
वो युष्मदीयः ३५ कौशिकमेव यतो विश्वामित्रैः तस्तेन मन्विताः अनुगच्छत अन्ये चाष्टकादयस्त
स्य सुता यास्य सन्दद्वति एवमिति एके शापाः एके अनुगृहीताः अन्यस्त पुत्रत्वेन स्वीकृत इत्यक
इति श्रीभावार्थे नवमे षोडशोध्यायः १६ ॥

श्री
भाग
नटी
५०

आयोः समन्दशो नैल जेष्ठ पुत्रस्य पंचमस्य स्तीत्युक्त नहुषादिवंशवर्णनं १ इह श्रीकृष्णा
वतारप्रस्तावादिक्रमप्राप्तमप्यादिष्टमेणाप्रक्रोन ... यस्य वंशे कृष्णावतारः तस्य वंशे
ति विततत्वादंते वक्ष्यते अतः पुरूरवसः पुत्रायोः ... निशानां वंशात्रक्रोदानी प्रथमस्य

श्रीबादरायणिरुवाच । यः पुरूरवसः पुत्र आयुस्तस्याभवन्सुताः नहुषः क्षत्रवृद्धश्च रजी
रंभश्च वीर्यवान् १ अनेना इति राजेन्द्र शृणु क्षत्रवृधोन्वयं क्षत्रवृद्धसुतस्यासन्सुहोत्रस्या
त्मजास्त्रयः २ काश्यः कुशो गृत्समद इति गृत्समदादभूत् शुनकः शौनको यस्य बा
ह्वृचप्रवरो मुनिः ३ काश्यस्य काशिस्तत्पुत्रो राष्ट्रो दीर्घतमःपिता धन्वन्तरिर्दीर्घतम
सआयुर्वेदप्रवर्तकः ४ यज्ञभुग्वासुदेवांशः स्मृतमात्रार्तिनाशनः तत्पुत्रः केतुमा
नस्य जज्ञे भीमरथस्ततः ५ दिवोदासो द्युमांस्तस्मात्प्रतर्दन इति स्मृतः स एव शत्रु
जिद्वत्स ऋतध्वज इतीरितः तथा कुवलयाश्वेति प्रोक्तोऽलर्कादयस्ततः ६ षष्टिं वर्षस
हस्राणि षष्टिं वर्षशतानि च नालर्कादपरो राजन्बुभुजे मेदिनीं युवा ७ अलर्कात्सन्त
तिस्तस्मात्सुनीथोऽथ सुकेतनः धर्मकेतुः सुतस्तस्मात्सत्यकेतुरजायत ८॥

... स्मार इति पर्वं नहुषययातिप्रभृति ... तत्रवृद्धः क्षत्रवृद्धस्य ११ दीर्घत
मसः पितुः ४ स्मृतिमात्रेणार्तिरोगदुःखं नाशयतीति तथा ५ ततः प्रतर्दनादिशब्दवा
च्यात्सुमतः सकाशादलर्कादयः ६ सन्ततिः सुतः सत्यकेतुः ८

५८

तस्मात्सुकुमारः तस्माद्वीतिहोत्रः तस्य भर्गः अतो भर्गात् भार्गभूमि ९ काशयः काशेर्वंश्याः
कोपि प्रपितामहस्य क्षत्रवृद्धस्यान्वयं ते यान्तीति तथा ततः अनेनसः शुद्धो जज्ञे ११ कृतकृत्यः स
यतः आत्मवान् ज्ञानी अतः शुद्धोपादनेन कृतवानित्यर्थः १२ ॥ तेषां मतिभ्रंशाय गुरुणा हू

धृष्टकेतुस्ततस्तस्मात्सुकुमारः क्षितीश्वरः वीतिहोत्रस्य भर्गोतो भार्गभूमिरभून्नृपः ९ इती
मे काशयो भूपाः क्षत्रवृद्धान्वयायिनः रभस्य रभसः पुत्रो गम्भीरश्चाक्रियस्ततः १० तस्य
क्षेत्रे ब्रह्म जज्ञे शृणु वंशमनेनसः शुद्धस्ततः शुचिस्तस्माच्चित्रकृद्धर्मसारथिः ११ ततः
शान्तरजो जज्ञे कृतकृत्यः स आत्मवान् रजेः पञ्चशतान्यासन् पुत्राणाममितौजसां १२ दे
वैरभ्यर्थितो दैत्यान् हत्वेन्द्रायाददद्दिवं इन्द्रस्तस्मै पुनर्दत्वा गृहीत्वा चरणौ रजेः १३ आत्मा
नमर्पयामास प्रह्रादाद्यरिशङ्कितः पितर्युपरते पुत्रा याचमानाय नो ददुः १४ त्रिविष्ट
पं महेन्द्राय यज्ञभागान्समाददुः गुरुणा हूयमानेग्नौ बलभित्तनयान् रजेः १५ अवधी
द्भ्रंशितान्मार्गान्न कश्चिदवशेषितः कुशात्प्रतिः क्षात्रवृद्धात्सञ्जयस्तत्सुतो जयः ततः कृतः
कृतस्यापि जज्ञे हर्यवनो नृपः सहदेवस्ततो हीनो जयसेनस्तु तत्सुतः सङ्कृतिस्तस्य
च जयः क्षत्रधर्मा महारथः १७ क्षत्रवृद्धान्वयाः भूपा इमे शृण्वथ नाहुषात् १८ इति श्रीभा
गवते नवमस्कन्धे सप्तदशोध्यायः १७ ॥

दस्यतिः नाम्नेव चारिपिधानेनाग्नौ हूयमाने सति १५ सिंहावलोकनेन क्षत्रवृद्धपौत्रात् कुशात्।
प्रतिः प्रतेः सञ्जयः १७ इति श्रीभावार्थे नवमस्कन्धे सप्तदशोध्यायः १७

श्री भाग. नवी. १८.

अष्टादशे ययातेस्तु नाहुषस्य कथोच्यते यः स्वपुत्रेषु कनीयान् अग्रहीज्जरां तस्य राज्यस्य परि
णाममनर्थं ... तैर्नीतिर्यथा तत्र प्रविष्टः पुरुषेति २ इन्द्राण्याधर्षणात् द्विजैः अगस्त्यादिभिः ३ ४
यवीयसः भ्रातॄन् आदिशत् काव्यस्य शुक्रस्य वृषपर्वणश्च कन्याभ्यां कृतदारः सन् न प्रतिलोमतादोष

शुक उ॰ यतिर्ययातिः संयातिरायतिर्वियतिः कृतिः षडिमे नहुषस्यासन्निन्द्रियाणीव देहि
नः १ राज्यं नैच्छद्यतिः पित्रा दत्तं तत्परिणामवित् यत्र प्रविष्टः पुरुष आत्मानं नावबुध्य
ते २ पितरि भ्रंशिते स्थानादिन्द्राण्या धर्षणाद्द्विजैः प्रापितेऽजगरत्वं वै ययातिरभवन्नृपः
चतसृष्वादिशद्दिक्षु भ्रातॄन्भ्राता यवीयसः कृतदारो जुगोपोर्वीं काव्यस्य वृषपर्वणः ४
राजोवाच ब्रह्मर्षिर्भगवान्काव्यः क्षत्रबन्धुश्च नाहुषः राजन्यविप्रयोः कस्माद्विवाहः प्रति
लोमकः ५ शुक उ॰ एकदा दानवेन्द्रस्य शर्मिष्ठा नाम कन्यका सखीसहस्रसंयुक्ता गु
रुपुत्र्या च भामिनी देवयान्या पुरोद्याने पुष्पितद्रुमसंकुले व्यचरत्कलगीतालिनलि
नीपुलिनेऽबला ७ ता जलाशयमासाद्य कन्याः कमललोचनाः तीरे न्यस्य दुकूलानि
विजह्रुः सिञ्चतीर्मिथः ८॥

ईश्वरवदिनादिति दर्शयन्कथामाह एकदेत्यादिना प्रतिजयाद तद्रवरनितेन गुरोः शुक्र
स्य पुत्र्या देवयान्या च व्यचरदिति द्वयोरन्वयः ६ कलगीतान्यलयो भृङ्गा यस्मिन् नलिनी स्थ
लितानि यस्मिन्पुरोद्याने अबला शर्मिष्ठा ७ सिञ्चतीः सिञ्चन्त्यः ८॥

पृजाननी स्त्री यं मत्ता गुरुपुत्र्या वासः समवाप्य पर्ययात् ८ असां प्रतेयं मायां १२ अमायमेवश्रा
सासोत्कर्षवर्णेनेन समनक्तियैविनिविभिः येब्राह्मणाः परस्परं सोऽभवे सुत्वोऽडमत्र नवेनत्वमिद्रावने

वीत्प्रव्रजं तं गिरिशृंगं सहदेव्यां ह्युपस्थिते सह सोतीर्थ्यं वासांसि पर्यधुर्व्रीडिताः स्त्रियः ४
शर्मिष्ठा [illegible]नमी वासो गुरुपुत्र्याः समव्ययत् स्त्री यं मत्ता प्रकुपिता देवयानी दमब्रवीत् ८
अहो निरीक्षतां सुस्पात्रास्याः कर्मेयस्यतांपतं श्मसाचर्ये इतवती शुनीव हविरध्वरे ९ येरिदं
तपसा सृष्टं मुखं पुंसः परस्य ये धार्यते यैरिह ज्योतिः शिवः पंथाः प्रदर्शितः ८ यान्वंदंसु
पतिष्ठंते लोकनाथाः सुरेश्वराः भगवानपि विश्वात्मा पावनः श्रीनिकेतनः १२ वयं तत्रापि
भृगवः शिष्योऽस्या नः पिता सुरः अस्मद्धार्यं धृतवती शूद्रो वेदमिवासती १४ एवं क्षिपंतीं शर्मि
ष्ठा गुरुपुत्रीमभाषत रुषा श्वसंत्युरंगीव धर्षिता दष्टदच्छदा १५ आत्मवृत्तमविज्ञाय
कत्थसे बहु भिक्षुकि किं न प्रतीक्षसेऽस्माकं गृहान्बलिभुजो यथा १८ एवंविधैः सुपरुषैः
क्षिप्त्वाचार्यसुतां सतीं शर्मिष्ठा प्राक्षिपत्कूपे वासश्चादाय मन्युना १० तस्यां गतायां स्वगृहं
ययातिर्मृगयां चरन् प्राप्तो यदृच्छया कूपे जलार्थी तां ददर्श ह १८ दत्त्वा स्वमुत्तरं वास
स्तस्यै राजा विवाससे [illegible]पाणिना पाणिमुज्जहार दयापरः १९

नश्रेष्ठा श्वयर्थः [illegible]पंथ्या वेदमार्गः १२ १४ तदेवं ब्राह्मणामेवतावत्सं तत्रापि वयं भृगवः
अस्याश्च पिता नः शिष्यः पवसत्यपि अस्माभिर्धार्यं वासः इयमसती धृतवती १५ १५ १९

श्री॰ भाग॰ नटी॰ ५८

निषिद्धोयंप्रतिसमस्तंबंधस्तितन्नाह एषइति २१ अलमेवमेवत्वंहस्तंगृहाण किमनेनागृहेणेतिचेत
त्राह न ब्राह्मणस्य इह सोतःस्नतः कचःस्तु क्रोधात् तस्यजीवनीविद्यामध्यगात् तदा सदेवयानीप
तिवक्रमेरत्न गुरुपुत्रीममपुत्रोतिनतामुद्वहन् ततश्च शुक्रपितासतीन देवयानिफलाभव
त्विति शापोपि सचतव ब्राह्मणः पतिर्नभवदिति तेनाशापात्तदेतदाह यमहं मशापयत तस्यशा।

तंवीरमाहोशनसीप्रेमनिर्भरयागिरा राजंस्त्वयागृहीतोमेपाणिःपरपुरंजय १९ ह
स्तग्राहोपरोमाभूद्गृहीतायास्त्वयाहिमे एषईशकृतोवीरसंबंधोनौनपौरुषः २१ यदि
दंकूपलग्नायाभवतोदर्शनंमम नब्राह्मणोमेभविताहस्तग्राहोमहाभुज कचस्यबा
र्हस्पत्यस्यशापाद्यमशपंपुरा २२ ययातिरनभिप्रेतंदैवोपहृतमात्मनः मनस्तुत
द्गतंबुद्ध्वाप्रतिजग्राहतद्वचः गतेराजनिसावीरेतत्रस्मरुदतीपितुः न्यवेदयत्ततः स
र्वमुक्तंशर्मिष्ठयाकृतं २४ दुर्मनाभगवान्काव्यःपौरोहित्यंविगर्हयन् स्तुवन्वृ
त्तिंचकापोतीं दुहित्रासययौपुरात् २५॥

पात् २२ अनभिप्रेतमपिदैवेनोपहृतं प्रापितं बुद्ध्वा तद्गतं तस्याःस्वकामं स्वेमन
स्यबद्ध्वानैस्य मदीयंमनः प्रविशादिति तस्याःवचः प्रतिजग्राह अंगीकृतवान् २३ शर्मि।
ष्ठाकृतंचोपिदैववशादेवाभवदितिदर्शयन्नाह गतेराजनीतिनवभिः उक्तंभिन्नकोपा
त् २४ कापोतीं संचयहीनां २५॥ ५८

प्रत्यनीकादेवास्ते विवक्षिताः जयंप्रापणीयास्त्वमिष्टंतंयस्वतयाभूतंज्ञात्वाप्रत्यनीकानांविवा
क्षितमितिवा २९ सानुगाआली सहिताशर्मिष्ठामामनुतयान्विति ३१ ततस्मान्निर्गतात्कृष्णात्सं
कटंवीक्ष्य तस्मादेवस्थितादर्थस्यप्रयोजनस्यगौरवंचवीक्ष्य ३२ तलेमाधानोपगक्षेविस्मयैः

वृषपर्वातमाज्ञायप्रत्यनीकविवक्षितं गुरुंप्रसादयन्मूर्ध्नापादयोःपतितःपथि २९ क्ष
णार्द्धमन्युर्भगवान्शिष्यंव्याचष्टभार्गवः कामोस्याःक्रियतांराजन्नैनांत्यक्तुमिहोत्सहे ३०
तथेत्यवस्थितेप्राहदेवयानीमनोगतं पित्रादत्तायतोयास्येसानुगायातुमामनु ३१ ज्ञा
तीनांसंकटंवीक्ष्यतदर्थस्यचगौरवं देवयानींपर्यचरत्स्त्रीसहस्रेणदासवत् ३२ नाहु
षायसुतांदत्वासहशर्मिष्ठयोशनाः तमाहराजन्शर्मिष्ठामाधास्तल्पेनकर्हिचित् ३३
विलोक्यौशनसींराजञ्छर्मिष्ठासुप्रजांक्वचित् तमेववव्रेरहसिसख्याःपतिमृतौसती ३४
राजपुत्र्यार्थितोपत्येधर्मंचावेक्ष्यधर्मवित् स्मरञ्छुक्रवचःकालेदिष्टमेवाभ्यपद्यत ३५
यदुंचतुर्वसुंचैवदेवयानीव्यजायत द्रुह्युंचानुंचपूरुंचशर्मिष्ठावार्षपर्वणी ३६ गर्भ
संभवमासुर्याभर्तुर्विज्ञायमानिनी देवयानीपितुर्गेहंययौक्रोधविमूर्छिता ३७

अपत्यार्थमृतुकालेप्रार्थनातस्याःकामस्यअंधधर्ममवेक्ष्यशुक्रस्यवचश्चस्मरन्दिष्टंदैवप्रापि
तमेवनवेनमभ्यपद्यतनतुकामतइत्यर्थः ३५ आसुर्याःशर्मिष्ठायाःभर्तुः
सकाशात् ३७ उपमंत्रयन्प्रसादयन् ३८॥

श्री.
भाग.
नटी.
५१

विषक्तेन पंचवीतीतिन स्यातेऽहितरि कामैः स्वायणः तस्मोस्मि कामानां भोगैरिति वाच्यकथा
इतरहियो:भिधास्यति अभिनोधावयिष्यति तस्मात्त्वयतु कामवयस्स्वतायष्येऽहं जराधत्स्व
यात्वमसमयैनीयत. ...निर्विद्वः नाजराखपाल्लनमयेन्मयः ३९ इतिलब्ध

प्रियामनुगतः कामी वचोभिरुपमंत्रयन् न प्रसादयितुं शेके पादसंवाहनादिभिः ३७
शुक्रस्तमाह कुपितः स्त्रीकामानृतपूरुष त्वां जरा विशतां मंद विरूपकरणी नृणां ३८
ययातिरु० अतृप्तोस्म्यद्य कामानां ब्रह्मन्दुहितरि स्म ते शुक्र उ० व्यत्यस्यतां यथाकामं
वयसा योभिधास्यति इति लब्धव्यवस्थानः पुत्रं ज्येष्ठमवोचत यदो तात प्रतीच्छेमां जरां
देहि निजं वयः ४० मातामहकृतां वत्स न तृप्तो विषयेष्वहं वयसा भवदीयेन रंस्ये
कतिपयाः समाः ४१ यदुरु० नोत्सहे जरया स्थातुमंतरा प्राप्तया तव अविदित्वा सुखं ग्राम्यं
वैतृष्ण्यं नैति पूरुषः ४२ तुर्वसुश्चोदितः पित्रा द्रुह्युश्चानुश्च भारत प्रत्याचख्यु-
रधर्मज्ञा ह्यनित्ये नित्यबुद्धयः ४३ अपृच्छत्तनयं पूरुं वयसोनं गुणाधिकं न त्व-
मग्रजवद्वत्स मां प्रत्याख्यातुमर्हसि ४४ पूरुरुवाच को नु लोके मनुष्येंद्र पितुरात्मकृ-
तः पुमान् प्रतिकर्तुं क्षमो यस्य प्रसादाद्विंदते परं ४५ ॥

अवस्थानं जरायाः व्यवस्थि
तिर्यंनसः ४०. यतो न धर्मज्ञाः अनित्ये वयोयौवने नित्यबुद्धयः ४३ तं जरां किं गृहीष्यसि इत्यपेक्ष
...प्रत्याख्यानं माकुर्या इत्याह न त्वमिति आत्मकृतः स्वदेहकर्तुः प्रत्युपकारं कर्तुं को नु स

२ 987

तथापि पितर्यस्मिंस्तितं कुर्यात् सहजम यश्च शोककारी समध्यमः यस्तु अश्रद्धा कुर्यात् सोऽधमः अक
र्तोपि तस्य चरितं पुरीषप्रायः ४४ जुजुषे सेवितवान् यथोपजोषं यथाप्रीति जुजुषे ४५ नानाविभा

उत्तम स्थितं कुर्याच्छोककारी च मध्यमः अधमोऽश्रद्धया कुर्यादकर्तोच्चरितं पितुः ४४ इति
प्रमुदितः पूरुः प्रत्यगृह्णाज्जरां पितुः सोऽपि तद्वयसा कामान्यथावज्जुजुषे नृप ४५ सप्तद्वी
पपतिः सम्यक् पितृवत्पालयन्प्रजाः यथोपजोषं विषयाञ्जुजुषेऽव्याहतेन्द्रियः ४६ देवया
न्यप्यनुदिनं मनोवाग्देहवस्तुभिः प्रेयसः परमां प्रीतिमुवाह प्रेयसी रहः ४७ अयजद्यज्ञ
पुरुषं क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः सर्वदेवमयं देवं सर्ववेदमयं हरिं ४८ यस्मिन्निदं विरचितं
व्योम्नीव जलदावलिः नानेव भाति नाभाति स्वप्नमायामनोरथः ४९ तमेव हृदि विन्य
स्य वासुदेवं गुहाशयं नारायणमणीयांसं निराशीरयजत्प्रभुं ५० एवं वर्षसहस्राणि
मनःषष्ठैर्मनःसुखं विदधानोऽपि नातृप्यत्सार्वभौमः कदिन्द्रियैः ५१ इति श्रीभागवते न
वमस्कंधे ययातिचरिते अष्टादशोऽध्यायः १८॥

तियावदिंद्रियमदर्शिनः तद्रूपेऽमेनाभाति स्वप्नमायाभ्यां सहितो मनोरथश्चेत्यर्थः मनःषष्ठैः सुखं का
मभोगं कदिंद्रियैः कुत्सितैः पराङ्मुखैरिंद्रियैः ५१ इति श्रीभावार्थे नवमे अष्टादशोऽध्यायः १८

श्री॰
भाग॰
नटी॰
५॰

ऽनविशेषययातिः स्वैवेष्टितेन नन्नोपमं देवयानी तमास्याद्यानस्को तुक्तिमान् वान् शुक्रमो नामा
तो हमन्न जववहृतमात्मनः विडंवयन्त्रियामाः इति वेदयितमात्मु वान् २ कामानाचरन्नुपभुंजानः
गाथामितिद्वास १ मद्विधेन मादृशेनाचरितामद्विधस्याचरितयस्यामिति वा यस्या मन्निवा
सिनः कामिनो मद्विधस्याचरितं स्ववने स्थिता धीराः शोचंति तस्मगाथां शृणु आत्मानमतुल

स इत्थमाचरन्कामान्स्त्रैणोऽपह्नवमात्मनः बुद्ध्वा प्रियायै निर्विण्णो गाथामेतामगाय
त १ शृणु भार्गव्यमूं गाथां मद्विधाचरितां भुवि धीरा यस्यानुशोचंति वने ग्रामनिवासिनः
२ वस्त एको वने कश्चिद्विचिन्वन्प्रियमात्मनः ददर्श कूपे पतितां स्वकर्मवशगामजां ३ त
स्या उद्धरणोपायं वस्तः कामी विचिंतयन् व्यधत्त तीर्थमुद्धृत्य विषाणाग्रेण रोधसि ४ सो
त्तीर्य कूपात्सुश्रोणी तमेव चकमे किल तया वृतं समुद्वीक्ष्य बह्व्योऽजाः कांतकामिनीः ५।
पीवानं श्मश्रुलं प्रेष्ठं मीढ्वांसं यभकोविदं स एकोऽजवृषस्तासां बह्वीनां रतिवर्द्धनः रेमेका
मग्रहग्रस्त आत्मानं नावबुध्यत ६॥

इत्याह वस्त इति प्रियामनुलक्ष्याह अजामिति वने संस्था
वेष्टिवियोगवयं ३ तोयस्थितटे विषाणाग्रेण मृद्धादिकमुद्धृत्य तीर्थे निर्गमाय मार्गं व्यधत्त ४ कृत
इति सामिष्टाः प्रसुवाः कामयामासुः कांतं प्रति कामिनीकामयमानाः ५ पीवानं पुष्टं श्मश्रुलं श्म ५
श्रुवन्तं रतिसमर्थं रत्यर्थं मीढ्वांसं रेतः सेक्तारं यभे कोविदं अभिज्ञं अत एव प्रेष्ठेन नावबुध्यत १

989

स्वामिनमिति ७ शुक्राभिप्रायेणाह ८ इडविडाकारे वस्त्रव्यतिशाहे प्रसादयिते ९ कृष्णम
किन्नतुजरयासंभोगासमर्थमकरोत् अर्थायस्तस्याः काममभोगाय योगवित् उपायज्ञः जरा
दन्याय नवतिशक्तिर्दत्तावित्यर्थः १० कृपलब्धयासहकामैस्सेव्यमानैर्नतृप्यति ११ नतुत
र्हि उनत्रविष्वस्वोविषयाः सेवितो ततोमनसिप्रीते सतिकामोपशान्त्या मोक्षेनिवर्तते तिचेत

तमेवप्रेष्ठतमयारममाणमजाम्मया विलोक्यरूपसंविज्ञानात्स्वामात्कर्मतत् ७
तेडर्द्दंदसहरूपेकामिनंत्वाणसौहृदं इंद्रियाणामसुतस्मस्वामिनंडः खिलतायया ८ सो
पिवानुगतः स्वेणक्कपणस्तोप्रसादितेः ऊर्वनिडविडाकारेनाशक्नोत्प्रयियसंपितेः ९ तस्य
स्तत्रद्विजः कश्चिदजास्वामयच्छिनड्डया लेवेतहृष्यणभूयः संदधेयोययोगवित् १० सव
हरूपाणः सोपिसजयाहृपलब्धया कालेबहृतिथभद्रेकामैर्नाद्यापितृप्यति ११ तथा
देहरूपाणः स्तनुभवत्वापेमृषंवितः आत्मानंनात्मनिजानानिमोहिततवमायया १२ यत्पृथि
व्यांव्रीहियवंहिरण्यपशवस्त्रियः नडुस्यतिमनःप्रीतिपुंसःकामहतस्यते नजातुकामा
कामानांउपभोगेनुशाम्यति हविषाकृष्णवर्त्मेवभूयएवाभिवर्द्धते १४ यदानकुरुतेभावं
सर्वभूतेष्वमंगलं समदृष्टेस्तदापुंसःसर्वाःसुखमयादिशः १५
तत्राह यदितिद्वाभ्यांनडुस्से
ति नपूरयंति १३ हविषाकृतेनकृष्णवर्त्मा १४ अग्निर्विवर्तर्हिकदाकेनोपायेनवामनसः संपू
र्णप्रीतिः स्यात्यथाकामोपशमः स्यादितितत्राह यदेतिषड्भिः अमंगलभावंरागद्वेषादिवैष

श्री
भाग.
टी.
२१

ऽः ख्यानि निनितशोकवहत्वीनितयानां १९ स्त्रीसन्निधानं तत्सर्वथा त्याज्यमित्याह मात्रेति अविविक्तं
संकीर्णमासनं यस्य सः कर्षतीति न शक्यते आत्मानं वशीकर्तुमिति एकत्वात् तत्कथं ब्रह्मणि मनस आधाने
स्यात्तत्राह दृष्टमिति यो नानुध्यायेत् न संदिशेत् नोपभुंजीत तत्र दृष्टश्रुतयोरनुध्यानादौ

या दुस्त्यजा दुर्मतिभिर्जीर्यतो या न जीर्यते तां तृष्णां दुःखनिवहां शर्मकामो द्रुतं त्यजेत् १६
मात्रा स्वस्रा दुहित्रा वा नाविविक्तासनो भवेत् बलवानिंद्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति
पूर्णं वर्षसहस्रं मे विषयान्सेवतोऽसकृत् तथापि चानुसवनं तृष्णा तेषूपजायते १८
तस्मादेतामहं त्यक्त्वा ब्रह्मण्यध्याय मानसं निर्द्वंद्वो निरहंकारश्चरिष्यामि मृगैः सह १९
दृष्टं श्रुतमसद्बुद्ध्वा नानुध्यायेन्न संदिशेत् संसृतिं चात्मनाशं च तत्र विद्वान्स आत्मदृक्
२० इत्युक्त्वा नाहुषो जायां तदीयं पूरवे वयः दत्त्वा स्वजरसं तस्मादाददे विगतस्पृहः २१
दिशि दक्षिणपूर्वस्यां द्रुह्युं दक्षिणतो यदुं प्रतीच्यां तुर्वसुं चक्र उदीच्यामनुमीश्वरं २२
भूमंडलस्य सर्वस्य पूरुमर्हत्तमं विशां अभिषिच्याग्रजांस्तस्य वशे स्थाप्य वनं ययौ २३
आसेवितं वर्षपूगान्षड्वर्गं विषयेषु सः क्षणेन मुमुचे नीडं जातपक्ष इव द्विजः २४

संसृतिमात्मनाशं च भवति १९ तस्य पूरोर्वयो यौवनं पिता २१ विषयेषु शब्दादिषु आसेवितं षड्वर्गं मनःसहितं
इंद्रियवर्गं मुमुचे तत्याज यद्वा विषयेषु आसेवितं सेवितं षड्वर्गं इंद्रियाणां वर्गं मुमुचे उपेक्षितवानित्यर्थः २४

विधुतंनिरस्तंविगुणात्मकंलिंगंयेनप्रतीतःप्राप्तःतः २४ प्रसन्नोभगवानह परिहासमिति यद्वा
प्रसन्नोभगवान्निवृत्तिमार्गेप्रोत्साहनंमेने २५ कथ्यसमावेशपतत्सादह नमइति नमनादिभिःसमाधानम

सुतंचनिःसङ्गःसमस्तसंगयात्मात्मानुभूत्याविधुतत्रिलिंगः प्रविमलेब्रह्मणिवासुदेवेलेभे
गतिंभागवतीप्रतीतः २५ शुत्वागाथांदेवयानीमैत्रेप्रस्तोभमात्मनः स्त्रीपुंसोःस्नेहवै
क्लव्यात्परिहासमिवेरितं २६ सासन्निवासंसुहृदांप्रपायामिवगच्छतां विज्ञायेश्वर
तंत्राणांमायाविरचितंप्रभो २७ सर्वत्रसंगमुत्सृज्यस्वप्नौपम्येनभार्गवी कृष्णे
मनःसमावेश्यव्यधुनोल्लिंगमात्मनः २८ नमस्तुभ्यंभगवतेवासुदेवायवेधसे स
र्वभूताधिवासायशान्तायबृहतेनमः २९ इतिश्रीभागवतेनवमस्कंधेययातिचरि
तेनामैकोनविंशोध्यायः १९ बादरायणिरुः पूरोर्वंशंप्रवक्ष्यामियत्रजातोसिभारत
यत्रराजर्षयोवंश्याब्रह्मवंश्याश्चजज्ञिरे १ जनमेजयोह्यभूत्पूरोःप्रचिन्वांस्तत्सुतस्ततः
प्रवीरोथमनस्युर्वैतस्माच्चारुपदोभवत् २ तस्यसुद्युरभूत्पुत्रस्तस्माद्बहुगवस्ततः संया
तिस्तस्याहंयातिरौद्राश्वस्तत्सुतः स्मृ

स्करोति २९ इतिश्रीभावार्थेनवमेनामैकोनविंशः १९
विशेषितं प्रसादामरराजासनमहोत्रतः पूरोर्वंशेतद्दौष्यन्तेभरतस्यर्षयतेयशः १ तत्सुतास्य

श्री॰
भाग॰
टी॰
१२

धर्मेषु प्रसन्नेषु प्रवृत्तेषु स्वधर्मस्त्वनन्तेयवः सनेषु आवृमो स्तुतः एवं दर्शितेस्तेषु प्रस्तुता
लस्यरोद्धा स्वसा स्वता त्वाम स्वरविषु वाना माः स्वप्न स्वस्तुतिषुशीलममायैवशावर्तिते दृष्टाततः
जगदात्मनः जगत आत्मनः तस्य स्तुत्वा स्यप्राणस्येद्वियाणिव १ उष्यंतस्य शक्रैनलाया

स्तेषु स्तस्य जडेषु स्थण्डिलेषु श्लोकेषु जलेषु स्ततने षुस्वधर्मस्तत्व वतेयवः ४
दृष्टोति स्तवनः पुष्पवने स्वात्र्वमः स्तुतः हेताव्यामिद्रियाणीव तुत्यस्य जगदात्म
नः ५ सतेयोद्दति भावे भूतत्व यस्तस्यात्मना स्यप समतिषु वोप्रतिरथः क एवोप्रतिर
थिष्यभवः ८ तस्यमे यातिथ्यिलस्सात्वस्त्वकवाद्याहिजातयः पुत्रोभूत्कमस्ते रेभिर्द्रा
स्तस्ततो मतः ९ उष्मतोतुमनयातः कालाश्रमपदगतः तत्रासीनांस्वप्रभयामंड
यंतीमनामिव विलोकयस्यघोस्मुस्मुदे देवमायामिवस्त्रियं ४ वभाषेतांवगरोदा
भटैः कतिपयैर्हृतः तदर्शनप्रमुदितः संनिहृतपरिश्रमः ९ पप्रच्छ कामसंत
तमः प्रदमनुत्वदणायाणिरा कात्वकमलेपयातिकस्यासिह्यदयंगमे ११ किंसि
स्विकीर्षितं तत्व भवत्यानिर्जने वने व्यक्तं राजन्यतनयां वेत्स्यहं तां सुमध्यमे १२

भवत्याःप्रत्रो भवदितिकयाद्वारेणाह उष्यंतोरहगयामितिपंचदशभिः तमाश्रमेमंडयंती॰ ५८
दि॰ विलोक्यमुमुदे ९ तस्मादर्शनेनेप्रमुदितः अतएव सनिहृतः परिश्रमोयस्य ९
१० पेस्ववाणीवेतोनस्यधर्मेरमतेः स्वेतामवेतत्सत्त्वयिरमणादेवाहं तां राजन्यतनयावे १२

विश्वामित्रस्यात्मजाहं मेनकायां जातातया वनस्त्वंगनक्तमाजत्पकाश्वाराजनमकमैवाहमित्य
र्थः ॥ १४ किं करवामेत्यादिवाक्यातदभिप्रायं ज्ञानाह उपपन्नमिति १८ गांधर्वविधिनामियः।

नहि वेत्तः पौरवाणामधर्मे रमते क्वचित् शकुंतलोवाच विश्वामित्रात्मजैवाहं मेनका
मेनकया वने वेदैतद्भगवान्कण्वो वीर किं करवाम ते १४ आसनानासुरविंदात्त्रस्यता
मर्हणान्नः भज्यतां संतिनीवाराः उष्यतां यदि रोचते १५ दुष्यंतः उपपन्नमिदं भुजा
तायाः कुशिकान्वये स्वयं हि त्वाप्रतेराजकन्यकाः सदृशं वर १६ ओमित्युक्त्वेयथाधि
मं सुपर्यमेशकुंतला गांधर्वविधिना राजा देशकालविधानवित् १७ अमोघवी
र्यं च ऋषिं महिषी वीरमादधे सोभूत्स्वकुंरयानः कालेनासूत सा सुतं १८ काण्वक
मारस्य वने सुकेस मुदिताक्रियाः वहास्यगेहंतनमाक्रीडनिस्ससवालकाः १९ त
दुवत्परैविक्रांतमारा प्रसदोनमा देवंशांघसंभूतंभर्त्तुरीतकमागमत् २० या
हानजगदेराजाभोगाप्तवनिंदितो स्थावरनामसर्वभूतानांविवाणहाशरीरिणी २१
मातामस्त्रापितुः पुत्रोयेनजाता सएवसः भरस्वपुत्रंदुष्यंत मावमंस्थाः शकुंतला २२

समयपूर्वकेण १७ दुवत्परैविक्रांतंविक्रमणेयस्य २० २१ भस्त्रावर्मपात्रंतद्न्मातानाथा
रमात्रंपितुरेवतत्पुत्रः तत्रहेतुः येनेति आत्मावैपुत्रनामासीतिश्रुतेः भरस्वपुष्णाणश्चतेन

भारतआदिपर्व

किंच रेतोधाः रेतः सेक्तारं पुत्रं पुत्रो यमक्षयात् नरदेव नयति तारयति तथा च श्रुतिः
पुंनाम्नो नरकाद्यस्मात् पितरं त्रायते सुतः तस्मात्पुत्र इति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयंभुवेति पाठा
न्तरे मातुर्भस्त्रा पितुः पुत्र इति विवादे यमक्षयात् इमं निर्णयं ममैष भार्यायाः सकाशात् रेतोधा
रेतः सेक्ता पिता बध्नाति विधिना पुत्रं नयति न स्मार्तेन स्पष्टः ततः स्वभार्यापुत्रो स्वीकृतव्या ।

रेतोधाः पुत्रो नयति नरदेव यमक्षयात् । त्वं चास्य धाता गर्भस्य सत्यमाह
शकुन्तला २२ पितर्युपरते सोपि चक्रवर्ती महायशाः । महिमा गीयते तस्य हरे
रंशभुवो भुवि २३ चक्रं दक्षिणहस्तेस्य पद्मकोशोस्य पादयोः । ईजे महा
भिषेकेण सोभिषिक्तोधिराड्विभुः २४ पंचपंचाशता मेध्यैर्गंगायामनु वा
जिभिः मामतेयं पुरोधाय यमुनायामनु प्रभुः २५ ॥

निति सैयं २२ चक्रवर्ती बभूवेति शेषः तस्य महिमा गीयते तदप्येते श्लोका अभिगीताः स्पष्टा ।
हरेरंशभुवः अंशप्रजातस्य २४ तत्र लिंगमेवाह चक्रमिति गाथा । अनु
लोमं पंचपंचाशता वाजिभिरीजे पुरोधाय पुरोहितं कृत्वा यमुनायामनु च यमुनायां

अष्टाधिकसप्ततिमिथ्यात्वान्वयानन्वयं किं कुर्वन् स्वयं ने... कर्षेण दत्तसावीगुणप्रकृष्टगुणवति देशे
गृहस्थितोभूत् यस्मिन् निश्चयने देशो वा सहस्रं ब्राह्मणाः भवतेन भूरिदत्ताः गाः बहुशः प्रत्येकं बहवि
भेनिरे विभज्य गृह्णन् चत्वारिंशाधिके त्रयोदश गाहस्रेभ्यः एकं बहु भवति तथा हि हिरण्येन परिवृता
त्स्नात् पुत्रात् दत्तो मृगान् मन्नारे भवतो दयाकुलं बहूनि सप्त चेति पुत्रकाः निशामाधिशतं बहूनि
श्रीप्रकेनोत्र श्लोके चतुर्दश लक्षानेन संगृहीतानि यदा कर्मणि मन्नारे निपुणानि चतुर्दशेति प
वं चतुर्दश लक्षाणां समाधिकं शतभागो बहुभिन्नं भवति श्यच बहु लक्षा श्लोकेन संगृह्यते च

अष्टसप्ततिमिथ्यां प्रबंधप्रदद्रह्म भवतु स हि दोषं तेरश्मिः सावीगुणवितः सहस्रं बहयो
यस्मिन् ब्राह्मणा गा विभेजिरे त्रयस्त्रिंशल्लक्षतस्य थान हा विस्मापयन्नपात् दोषं तिरसम्गान्मा
यो... गुरुमायया २८ मृगाः पुत्रा दत्तः सोऽसावहिरण्येन पवित्रमान् यदा कर्मणि म
न्नारेनिपुणानि चतुर्दश २९ ॥

चतुर्दशानां लक्षाणां समाधिकशतभागः बहूनि चत्वारिंशत्सहस्राणि त्रयोदश २७ देवाना
मपि माया वै भवप्रत्ययात् दृष्टान्तो यतो गुरुं पुत्रम् हरिं प्राय योऽप्रमत्तं देशभवनात् मायावतर
इति पाठे ह्रस्व स्वसमनुसारेण मायावतां श्रेष्ठः हरिर्देवानामित्यर्थः २८ मृगान् अष्ट गजानन्यान्
मृगादयोगजजातिभेदाः मन्नारे उत्सुस्य नुतिपदस्य व्याख्याने कर्मणीति कस्मिंश्चित् कर्मविशेषे
शेषेः केचित्तु मन्नारे तीर्थे इति व्याचक्षते ३९ ॥

श्री॰ भाग॰ नटी॰ २४

३१ पुरादेवाञ्जित्वाये ऽसुरा रसौकांसि रसातलादिस्थानानि भेजिरे तैः प्राणिभिर्दर्शितैर्देवस्त्रि
यो रसातलं नीताः सतीः पुनराहरत् दानिषु प्राणिभिर्बद्धैर्मन्त्रादिभिः सह नीता इति वा प्राणिभि
रिति पाठे पणयो ऽसुरास्तैर्नीताः सतीः यज्ञपाणयो हृताः ले ई ताभ्यस्या पाहरदित्यर्थः ३२ त्रिण
वसाहस्रीः समाः सप्तविंशतिसहस्रवत्सरान् चक्रं सेनामाज्ञां वा नारायणांशत्वाच्चक्रं स्व

भरतस्य महत्कर्म न पूर्वे नापरे नृपाः नैवापुर्नैव प्राप्स्यन्ति बाहुभ्यां त्रिदिवं यथा २९ कि
रातहूणान्यवनान्ध्रान्कङ्कान्खशाञ्छकान् अब्रह्मण्यनृपांश्चाहन्म्लेच्छान्दिग्विजये ऽखिला
न् ३० जित्वा पुरासुरा देवान्ये रसौकांसि भेजिरे देवस्त्रियो रसां नीताः प्राणिभिः पुनराहरत्
सर्वान्कामान्दुदुहतुः प्रजानां तस्य रोदसी समास्त्रिणवसाहस्रीर्दिक्षु चक्रमवर्तयत् ३२
स सम्राड्लोकपालाख्यमैश्वर्यमधिराट् श्रियम् चक्रं चास्खलितं प्राणान्मृषेत्युपरराम
ह ३३ तस्यासन्नृपवैदर्भ्यः पत्न्यस्तिस्रः सुसम्मताः जघ्नुस्त्यागभयात्पुत्रान्नानुरूपा इतीरिते ३४
तस्यैवं वितथे वंशे तदर्थं यजतः सुतं मरुत्स्तोमेन मरुतो भरद्वाजमुपाददुः ३५ ॥

पूर्णमेव वा ३३ तस्यैव राज्ञो मोक्षप्रकारमाह स इति मृषेति विचार्येति शेषः ३४ नानुरूपाम
त्सदृशा न भवन्तीति अभिचारशङ्कया त्यागभयात्स्वान् जघ्नुः पुनः पुनः पुत्राणां दर्शना
न्नैव सदृशत्वाद्वा अनेन त्यजेत् नाम ये ता शयेन् ऽहनवत्सः ५ वितथे व्यर्थे सति तदर्थं मरु
त्स्तोमेन यागेन यजतस्तस्य प्रसन्नाः सन्तो मरुतो भरद्वाजं नाम पुत्रमुपाददुः समर्पयामास

२८

मरुत्स्तं भरद्वाजमप्रकाशं दर्शयन्नाह अंतर्वत्न्यामिति चतुर्भिः अंतर्वत्न्यां गर्भिण्यां भ्रातुरुतथ्य
स्य पत्न्यां ममतायां वीर्येण मैथुनाय कदाचित्प्रवृत्तः बृहस्पतिः तदा द्वितीयगर्भस्यावकाशाभावादाक्रोश
पूर्वकं गर्भस्थेन वारितः ततः क्रुद्धो बृहस्पतिरंधो भवेति तं गर्भं शप्त्वा बलाद्वीर्यमसिंचत् ततो बृहस्पतेः
शापाद्गर्भस्थो दीर्घतमा अंधो बभूव तेन च तद्वीर्यं पार्ष्णिप्रहारेण योनेर्बहिर्निःसारितं भूमौ पतितं
सद्य एव कुमारोऽभवत् तं च परवीर्यजं भर्तृत्यागाद्विशंकिता सती त्यक्तुकामां ममतां प्रति सुराः पु
त्रं बृहस्पतेर्ममतायाश्च विवादे इमं श्लोकं जगुः किमर्थं जगुः अत आह तस्य नाम निरुच्यते येन तं

अंतर्वत्न्यां भ्रातृपत्न्यां मैथुनाय बृहस्पतिः प्रवृत्तो वारितो गर्भं शप्त्वा वीर्यमवासृजत् ३६ तं
त्यक्तुकामां ममतां भर्तृत्यागविशंकितां नामनिर्वचनं तस्य श्लोकमेनं सुरा जगुः ३७ मू
ढे भर द्वाजमिमं भर द्वाजं बृहस्पते यातौ यदुक्त्वा पितरौ भरद्वाजस्ततस्त्वयं ३८

तन्नामनिर्वचनेनैव भर्तृत्यागशंकामपाकर्तुमित्यर्थः तत्र पुत्रं त्यक्तुकामां ममतां बृहस्पतिरा
ह हे मूढे इमं पुत्रं भर पुष्णाण भर्तुर्विभेमीति चेत्तत्राह भरद्वाजं एकस्य क्षेत्रे अन्यस्य बीजाद्द्वि
वं द्वाभ्यां जातं अतस्त्वस्याप्ययं पुत्र इति न तस्माद्भयशंकेत्यर्थः एवमुक्ता सती तं प्रत्याह हे बृहस्पते त्वमेन
मिमं भर द्वाभ्यामावाभ्यां ममतायतो जातं अतो नाहमेकाकिनी भरामीत्यर्थः यद्यस्मादेवमुक्त्वापि पित
रौ ममताबृहस्पती पुत्रं परित्यज्य यातौ ततो नीतोऽयं भरद्वाज इति पाठांतरे यस्य पुत्रस्य त्यागे वा
तौ पितरौ यातौ इत्यर्थः ३७ ३८ ॥

998

श्री०
भाग०
नटी०
११

वितथं व्यभिचारं संभवात्मात्मजं वितथे निरर्थकं ममम्नत्पुत्रजननाद पाठांतरे आदिजं प्रथम
जं भर्तव्यौ यो जानमेव सुयमाममज भरद्वहस्य तेनो तत्तमाजमथः एवं तयाममक्तमरुतो विभ्रतु मु
भिभरुः तदेवं मरुद्भिः आनीय भरतस्यान्वये वितथ इति दत्तः ३९ इति नवमे विंशः २० एकविंशे
तु वंश्योक्तः सतस्यान्वये इत्यते रंतिदेवाजमीढादयो वै कीर्तिः प्रतन्यते १ भरतस्यान्वये वितथेस्य
ति कृततत्वाहितस्य तस्ते भरद्वाजस्य नाम्नामपि भरतस्य दत्तपुत्रो जातम इति तदेशानुकम्पते वि

चोदिमाना सुरस्त्रीभिर्मरुद्भिर्वितथे आत्मजे बृहज्जनस्ततो विभ्रद्वतो यं वितथेन्वये ३९ इति श्री
भागवते नवमे विंशोऽध्यायः २० शुकउ० वितथस्य सुतान्मन्योर्बृहत्क्षत्रो जयस्ततः महावी
र्येनरो गर्गः संकृतिस्तु नरात्मजः १ गुरुश्च रंतिदेवश्च संकृतेः पांडुनंदन रंतिदेवस्य हि
यश इहामुत्र च गीयते २ वियद्वित्तस्य ददतो लब्धं लब्धं बुभुक्षतः निष्किंचनस्य धीर
स्य सकुटुंबस्य सीदतः ३ व्यतीयुरष्टचत्वारिंशदहान्यपिबतः किल घृतपायससंयावं
तोयं प्रातरुपस्थितं ४

तपस्य सतो मन्युः तस्माद्बृहत्क्षत्र जय महावीर्य नर गर्गाः पंच पुत्रा बभूः १ वियद्वित्तस्य वियतो गग
नादिवोद्यमं विना दैवादुपस्थितमेव वित्तं भोग्यं यस्य यदा दैवाद्यं प्राप्नुवद्वित्तं यस्य तद्देवाद बु
भुक्षतोपि सतो लब्धं लब्धं ददतः तत्परिवारयाति निष्किंचनस्य आदिसादैः पंचदशाभिः ३ व्यति
वतो जलपानमप्यकुर्वतः घृतादिश्रेयाणां दैवेकदोपच ४

११

१८ अथान्यो वृषलोऽतिथिरागमत् विभक्तस्याऽऽवार्यमन्नादिकं विभक्तवतः ॥ ७ ॥ सगणाय प्रम
दिताय ८९ अकेशस्सर्वलिंति एककर्मवनस्थि यतीनया ॥ ९ ॥ परडुःखान्सहित्सुन यासर्वेषाडुःखं स्वयं भो
क्तुमाशास्ते नेति आशिमाद्यष्टसमृद्धियुक्तां गतिमपि मोक्षमपि वाऽहं न कामये तर्हि किं कामा
यसे तत्राह अखिलदेहभाजामार्तिं डुःखं तन्मोक्षरूपेणान्तः स्थितः सन्नहं प्रपद्येऽशायामिति

क्तुत्प्राममकट्टं वसान्नन्टज्ञोजातवेप्रथीः अतिथिर्ब्राह्मणः काले भोक्तुकामस्यचागमत्
तस्मै संव्यभजे सोन्नमादृत्य श्रद्धयान्वितः हरिं सर्वत्र संपश्यन् स भुक्त्वा प्रययौ द्विजः ८।
अथान्यो भोक्ष्यमाणस्य विभक्तस्य महीपतेः विभक्तं व्यभजत्तस्मै वृषलाय हरिं स्मरन् ॥ ७ ॥ या
ते शूद्रे गते अन्यो गादतिथिः श्वभिरावृतः राजन्मे दीयतामन्नं सगणाय बुभुक्षते ॥ ८ ॥ स आ
दृत्यावशिष्टं यद्बहुमानपुरस्कृतं तच्च दत्त्वा नमश्चक्रे श्वभ्यः श्वपतये विभुः ॥ ९ ॥ पानीय
मात्रमुच्छेषं तच्चैकपरितर्पणम् पास्यतः पुल्कसोऽभ्यागादपो देह्यशुभस्य मे ॥ १० ॥ तस्य तां
करुणां वाचं निशम्य विपुलश्रमाम् कृपया भृशसन्तप्त इदमाहामृतं वचः ॥ ११ ॥ न कामये
ऽहं गतिमीश्वरात्परामष्टर्द्धियुक्तामपुनर्भवं वा आर्तिं प्रपद्येऽखिलदेहभाजामन्तःस्थितो येन
भवन्त्यडुःखाः ॥ १२ ॥ क्षुत्तृट्श्रमो गात्रपरिभ्रमश्च दैन्यं क्लमः शोकवि

वं कामये येनतकृत्व
भोक्तुकामयादेवभूतेनेतसर्वेप्यडुःखा भवंति ॥ १२ ॥ ननु डुःखं किमितिप्रार्थयसे परडुःखनिवृत्त्यै
वममसर्वडुःखानिवृत्तिरित्याह क्षुत्तृडिति कृपणस्य जंतोर्जीवनदैन्यः जलस्यार्पणात्मे सर्वे

क्षुत्तृषोरिवलताविभागन

धात्मोहाः सर्वनिवृत्ताकृपणस्य जनोऽजि

९९

क्तुतृडादयोनिवृत्ताः ।९।

श्री॰
भाग॰
नटी॰
५८

एवमित्येवं प्रभाष्य ॥ १४ ॥ त्रिभुवनाधीशाः ब्रह्मादयः मायया तत्परीक्षार्थं पूर्वं प्रतीतार्थं प्रथमं मायया याह-
पुल्कसादिरूपेण प्रतीताः सन्तः स्वमूर्तीः पश्चात् केवलं तेभ्यो देवेभ्यो नमस्कृत्य नन्वतः किमपि याचि-
तवान् ॥ १५ ॥ अनन्यराधसः ईश्वरानिविष्टचित्तस्य फलानि तानुपेत्य स प्रलीयत आत्मन्यवलीनाविव ॥
॥ १६ ॥ १७ ॥ मन्युसुतनरस्य वंशमुक्त्वा बृहत्क्षत्रस्य वंशं गर्गस्य वंशमाह गर्गादिति महावीर्यस्य वंशः ।

एवं प्रभाष्य पानीयं म्रियमाणः पिपासया । पुल्कसायाददाद्धीरो निसर्गकरुणो नृप ॥ १४ ॥
तस्मै त्रिभुवनाधीशाः फलदाः फलमिच्छताम् । आत्मानं दर्शयाञ्चक्रुर्माया विष्णुविनिर्मिता ॥
१५ ॥ स वै तेभ्यो नमस्कृत्य निःसङ्गो विगतस्पृहः । वासुदेवे भगवति भक्त्या चक्रे मनः परं ॥ १६ ॥
ईश्वरालम्बनं चित्तं कुर्वतोऽनन्यराधसः । माया गुणमयी राजन् स्वप्नवत् प्रत्यलीयत ॥ १७ ॥ त-
त्प्रसङ्गानुभावेन रन्तिदेवानुवर्तिनः । अभवन् योगिनः सर्वे नारायणपरायणाः ॥ १८ ॥ गर्गा-
च्छिनिस्ततो गार्ग्यः क्षत्राद्ब्रह्म ह्यवर्तत । दुरितक्षयो महावीर्यात्तस्य त्र्यारुणिः कविः ॥ १९ ॥ पु-
ष्करारुणिरित्यत्र ये ब्राह्मणगतिं गताः । बृहत्क्षत्रस्य पुत्रोऽभूद्धस्ती यद्धस्तिनापुरं ॥ २० ॥ अज-
मीढो द्विमीढश्च पुरुमीढश्च हस्तिनः । अजमीढस्य वंश्याः स्युः प्रियमेधादयो द्विजाः ॥ २१ ॥

माह । दुरितक्षयः तस्य त्र्यारुणिः कविः पुष्करारुणिश्चेति त्रयः पुत्राः कथंभूताः ये अत्र क्षत्र-
वंशे ब्राह्मणगतिं ब्राह्मणत्वं प्राप्ताः गतास्तु मन्युपुत्राणां पञ्चानामेकस्य वंशमाह बृहत्क्ष-
त्रस्येति यत्र येन हस्तिना पुरं कृतमित्यर्थः ॥ २० ॥ अजमीढादयस्त्रयो हस्तिनः पुत्राः ॥ २१ ॥

1000

अजमीढाद्देव्यामः पुत्रो बृहदिषुर्नामाभवत् २२ पारस्य तनयो नीपः नीपस्य पुत्रशतं स एव कृत्वा सं
न्यायां शुककन्यायां ब्रह्मदत्तं जनयामास तदुक्तं हरिवंशादिषु पराशरकुलोत्पन्नः शुको नाम महा
यशाः व्यासादरण्यां संभूतो विधूमोऽग्निरिव ज्वलन् स तस्यां पितृकन्यायां पीवर्यां जनयिष्यति २३।
कृष्णं गौरं प्रभुं शंभुं तथा भूरिश्रुतं जयं कन्यां कीर्तिमतीं षष्ठीं योगिनीं योगमातरं ब्रह्मदत्तस्य ज

अजमीढाद्बृहदिषुस्तस्य पुत्रो बृहद्धनुः बृहत्कायस्ततस्तस्य पुत्र आसीज्जयद्रथः २२ तत्सु
तो विशदस्तस्य सेनजित्समजायत रुचिराश्वो दृढहनुः काश्यो वत्सश्च तत्सुताः २३ रुचि
राश्वसुतः पारः पृथुसेनस्तदात्मजः पारस्य तनयो नीपस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत् २४ स कृ
त्व्यां शुककन्यायां ब्रह्मदत्तमजीजनत् योगी स गवि भार्यायां विष्वक्सेनमधात्सुतं २५
जैगीषव्योपदेशेन योगतंत्रं चकार ह उदक्सेनस्ततस्तस्माद्भल्लाटो बार्हदीषवाः २६ य
वीनरो द्विमीढस्य कृतिमांस्तत्सुतः स्मृतः नाम्ना सत्यधृतिस्तस्य दृढनेमिः सुपार्श्वकृत् २७
सुपार्श्वात्सुमतिस्तस्य पुत्रः संनतिमांस्ततः कृती हिरण्यनाभाद्यो योगं प्राप्य जगौ स्म षट्
२८

न्नीमहिषीमण्डदस्यचेति २४ यद्यपि शुक उत्पत्त्यैव विमुक्तसंगो निर्गतः तथापि विरहातुरं
व्यासमनुयांतं दृष्ट्वा कृपया शुकं निमायागतवान् तदभिप्रायेणैवायं गार्हस्थ्यादिव्यवहारश्च
विरोधः स च ब्रह्मदत्तो योगी गवि वाविसत्वत्पत्न्यां २५ स एव योगतंत्रं चकार बार्हदीषवाः बृ
हदिषोर्वंश्या इमे दीर्घतमाद्यं २६ सुपार्श्वकृत् सुपार्श्वस्य पिता २८

प्राच्यमात्स्यांषट् संहितानजगौ विभज्य प्राप्यापितवान् २९ अजमीढस्य वंश्याः प्रियमेधादयः केचिद्ब्रा
ह्मणा बभूवुः बृहदिषुप्रभृतयः क्षत्रियास्तेषु नीलस्य दश पुत्रकाः तस्मै वंशान्तरमाह नीलिन्यामितिय

सह्दिनाम्नाच्यमाम्नो वैनीयो नृपाश्च पत्नतः तस्मै देव्यां समवीरो यस्य वीरस्य विष्वक्सेनः २९ त
तो वक्ष्यमाणा नामप्रसौदाः अजमीढस्य नीलिन्यामजमीढस्य नीलः शान्तिस्ततः सुतः ३०
शान्तेः सुशान्तिस्तत्पुत्रः पुरुजोऽर्कस्ततोऽभवत् भर्म्याश्वस्तनयस्तस्य पञ्चासन्मुद्गलादयः ३१
यवीनरो बृहद्विश्वः काम्पिल्यः सृञ्जयः सुताः भर्म्याश्वः प्राह पुत्रा मे पञ्चानां रक्षणाय हि ३२
विषयाणामलमिमे इति पञ्चालसंज्ञिताः मुद्गलाद्ब्रह्मनिर्वृत्तं गोत्रं मौद्गल्यसंज्ञितम् ३३ मु
द्गलाद्ब्रह्मनिर्वृत्तं गोत्रं मौद्गल्यसंज्ञितम् मिथुनं मुद्गलाद्भार्म्याद्दिवोदासः पुमानभूत् अह
ल्या कन्यका यस्यां शतानन्दस्तु गौतमात् तस्य सत्यधृतिः पुत्रो धनुर्वेदविशारदः ३५ शरद्वा
न्स्तत्सुतो यस्मादुर्वशीदर्शनात्किल शरस्तम्बेऽपतद्रेतो मिथुनं तदभूच्छुभम् ३६ तद्दृष्ट्वा कृपयागृ
ह्णाच्छन्तनुर्मृगयां चरन् कृपः कुमारः कन्या च द्रोणपत्न्यभवत्कृपी ३७ इति श्रीभागवते
नवमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः २१

वत्समात्रे ३०।३१ मुद्गलपुत्रः यवीनरादयस्सुताः इत्येवं पंच ३२ ३४
भार्म्याद्भर्म्याश्वपुत्रान्मिथुनं चाभूत् तदेवाह दिवोदासः पुमानहल्या च कन्यकेति ३५।३६ इति नव

द्वाविंशेऽत्र दिवोदासवंशमनुक्रम्य वर्णिताः ऋक्षवंशे जरासंधपार्थदुर्योधनादयः १ तस्यसोमक
स्यपुत्राणांशतंचभूवतेषांजंतुर्ज्येष्ठः पृषतोयान्त्यपदः २ अजमीढस्यैववंशांतरमाह यक्षतिनत्तः स
वरणात्कुरुः ३४ तस्यक्षतिनःउपरिचरोवसुः ततोबलीः बृहद्रथोमुख्यआदिर्येषां २ तानेवा
ख्यकः३ मित्रायुर्ध्यःदिवोदासाच्यवनस्तस्मात्सुदासः सहदेवोयसोमकोजंतज
न्मकृत १ तस्यपुत्रशतंतेषांयवीयान्पृषदस्ततः द्रुपदोद्रौपदीतस्यधृष्टद्युम्नादयःसु
ताः २ धृष्टद्युम्नाद्धृष्टकेतुर्भार्म्याःपांचालकाइमे योजमीढसुतोह्यन्यऋक्षःसंवरणस्त
तः ३ तपत्यांसूर्यकन्यायांकुरुक्षेत्रपतिःकुरुः परीक्षित्सुधन्वाजह्नुर्निषधाश्वःकुरोःसुताः
सुहोत्रोभूत्सुधन्वनश्च्यवनोथततःकृती वसुस्तस्योपरिचरोबृहद्रथमुखास्ततः ४ कु
शांबमत्स्यप्रत्यग्रचेदिपाद्याश्चेदिपाः बृहद्रथात्कुशाग्रोभूदृषभस्तस्यतत्सुतः ५।
जज्ञेसत्यहितोपत्यंपुष्पवांस्तत्सुतोजहुः अन्यस्यामपिभार्यायांशकलेद्वेबृहद्रथात् ६
तेमात्रोबहिरुत्सृष्टेजरयाचाभिसंधिते जीवजीवेतिक्रीडन्त्याजरासंधोभवत्सुतः तत
श्चसहदेवोभूत्सोमापिर्यच्छुतश्रवाः परीक्षिदनपत्योभूत्सुरथोनामजाह्नवः ७ त
तोविदूरथस्तस्मात्सार्वभौमस्ततोभवत् जयसेनस्ततनयोराधिकोतोयुतोह्यभूत ८
ह ऊशोवेति तत्कृतःपुष्पवान् जज्ञेतस्यापसंतसादितेश्रतियोगे ० जरयासंतसा ८ नस्सा
तोमायेः सुतश्रवाः जयोः पुत्रः परीक्षिदनपत्यः जाह्नवः जह्नोःपुत्रः ९ अतोराधिकादयस्तो
भूदित्यर्थः १० ॥

श्री० भाग० टी० ५८

तस्य प्रतीपस्तस्माद्देवापि शन्तनु बाह्लीकाः ॥१२॥ शान्तनुः पूर्वजन्मनि महाभिषः इति संज्ञा यस्य सः ॥१३॥ यदा देवो न ववर्ष
तदा शन्तनुः स्वकारणं ब्राह्मणान्पप्रच्छ तदा ब्राह्मणैरुक्तः त्वं परिवेत्ता अग्रजे स्थिते परि
वेत्ता परिवित्तिः परिवेत्ता परिविन्दति अग्रभुक् अग्रजं भुवमश्नाति भुनक्ति अग्रजे तस्मिन्पि
वैतेन भवति अतस्तस्मै राज्यं देहि अग्रजाय देहि ॥१५॥ तेन ज्येष्ठं छन्दयामास मुक्तः शन्तनुः

ततश्चक्षोऽथ तस्माद्देवातिथिरमुष्य च । ऋक्षस्तस्माद्दिलीपोऽभूत्प्रतीपस्तस्य चात्मजः ॥११॥ देवा
पिः शन्तनुस्तस्य बाह्लीक इति चात्मजाः । पितृराज्यं परित्यज्य देवापिस्तु वनं गतः ॥१२॥ अभवच्छन्त
नू राजा प्राङ्महाभिषसंज्ञितः । यं यं कराभ्यां स्पृशति जीर्णं यौवनमेति सः ॥१३॥ शान्तिमाप्नोति
चैवाग्र्यां कर्मणा तेन शन्तनुः । समा द्वादश तद्राज्ये न ववर्ष यदा विभुः ॥१४॥ शन्तनुर्ब्राह्मणैरुक्तः
परिवेत्तायमग्रभुक् । राज्यं देह्यग्रजायाशु पुरराष्ट्रविवृद्धये ॥१५॥ एवमुक्तो द्विजैर्ज्येष्ठं छन्दयामा
स सोऽब्रवीत् । तन्मन्त्रिप्रहितैर्विप्रैर्वेदाद्विभ्रंशितो गिरा ॥१६॥ वेदवादातिवादान्वै तदा देवो ववर्ष
ह । देवापिर्योगमास्थाय कलापग्राममाश्रितः ॥१७॥

वेदं गतार्थं ज्येष्ठं छन्दयामास राज्यं गृहाणेति प्रजापालनादि धर्मः अतस्त्वं राज्यमङ्गीकुरु इति प्रार्थितवान् ततः
पूर्वमेव तस्य मन्त्रिणा अश्मरावसंज्ञेन देवापि पाखण्डीकृतः राज्यानर्हः कृतः येन प्रहितैर्विप्रैः पाखण्डम
तात्पर्यया गिरा वेदाद्विभ्रंशितः स न वेदवादान्निवादान्प्रत्युवाच नानि निन्दापरवचनानि ततस्तस्य पाति
त्येन राज्यानर्हत्वे जाते शन्तनोर्दोषाभावाद्देवो ववर्ष इत्यर्थः ॥१७॥ ५९

भविष्यानाह तस्य पुत्रश्शतानीको यावत्समाप्ति यास्याज्ञवल्क्यात्क्रियाज्ञानं प्रवेदात्मज्ञानं शौनकात्माप्स्यति
प्रस्तुत्तानंत् वरुणपाचार्यादि निर्दिष्टं यो याज्ञवल्क्यात्त्रयीमधीत्य कृपाद् स्त्राण्यवाप्स्यति वैरस्य वैशेषिकः क्वचि
त् प्रस्तुतान् कृपाचार्यादितेषु पाठः ३८ ३९ यथा सूत्रात्सुषीनलः पुत्रः तस्मात्परिप्लवात्सुनयः य

तस्य पुत्रः शतानीको याज्ञवल्क्यात्त्रयीं पठन् अस्त्रज्ञानं क्रियाज्ञानं शौनकात्परमेष्यति।
सहस्रानीकस्तत्पुत्रस्ततश्चैवाश्वमेधजः आसीमकृष्णस्तस्यापि नेमिचक्रस्ततस्ततः ४०
गजाह्वये हृते नद्या कौशाम्ब्यां साधु वत्स्यति उक्तस्ततश्चित्ररथस्तस्मात्कविरथः सुतः ४१ त
स्माद्वृष्टिमांस्तस्य सुषेणोऽथ महीपतिः सुनीथस्तस्य भविता नृचक्षुर्यत्सुषीनलः ४२।
परिप्लवः सुतस्तस्मान्मेधावी सुनयात्मजः नृपञ्जयस्ततो दूर्वस्तिमिस्तस्माज्जनिष्यति ४३
तिमेर्बृहद्रथस्तस्माच्छतानीकः सुदासजः शतानीकाद्दुर्दमनस्तस्यापत्यं महीनरः ४४
दण्डपाणिर्निमिस्तस्य क्षेमको भविता नृपः ४५ ब्रह्मक्षत्रस्य वै प्रोक्तो वंशो देवर्षिसत्कृतः क्षे
मकं प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्यति वै कलौ ४६ अथ मागधराजानो भवितारो वदामि ते भवि
ता सहदेवस्य मार्जारिर्यच्छ्रुतश्रवाः ४७ ततो युतायुस्तस्यापि निरमित्रोऽथ तत्सुतः सुन
क्षत्रः सुनक्षत्राद्बृहत्सेनोऽथ कर्मजित् ४८

स्यात्मजो मेधावी समर्थः तस्मात्सुदासः ततः शतानीकश्च समर्थः ४९ बृहद्रथस्य जरासंधः तस्य सह
देवः तस्य मार्जारिः तस्मान्मार्जारेः श्रुतश्रवाः ५०

श्री. भाग. नवी. ८९

सहस्रसंवत्सरमेते भाव्या भूपालाः ततः परं भाव्यान् द्वादशस्कंधे वक्ष्यति ४६ इतिश्रीभावार्थे
नवमस्कंधे द्वाविंशः २२ अथोविंशे नोद्रुह्योस्तुर्वसोश्चान्वयः क्रमात् यदोश्च वंशोनुक्रांतो यावन्माम

ततः सुतंजयाद्विप्रः शुचिस्तस्य भविष्यति क्षेमोथ सुव्रतस्तस्माद्धर्मसूत्रः शमस्ततः ४४
द्युमत्सेनोथ सुमतिः सुबलो जनिता ततः सुनीथः सत्यजिदथो विश्वजिद्यद्रिपुंजयः ४५
बार्हद्रथाश्च भूपाला भाव्याः साहस्रवत्सरं ४६ इतिश्रीभागवते नवमे द्वाविंशः श्रीशुक
उ० अनोः सभानरश्चक्षुः परेष्णुश्च त्रयः सुताः सभानरात्कालनरः सृंजयस्तत्सुतस्ततः
जनमेजयस्तस्य पुत्रो महाशालो महामनाः उशीनरस्तितिक्षुश्च महामनस आत्मजौ २
शिबिर्वरः कृमिर्दक्षश्चत्वारोशीनरात्मजाः वृषादर्भः सुवीरश्च मद्रः केकय आत्मजाः शि
बेश्चत्वार एवासंस्तितिक्षोश्च रुषद्रथः ३ ततो हेमोथ सुतपा बलिः सुतपसोभवत् अं
गवंगकलिंगाद्याः सुह्मपुंड्रांध्रसंज्ञिताः ४ जज्ञिरे दीर्घतमसो बलेः क्षेत्रे महीपतेः च
क्रुः स्वनाम्ना विषयान्षडिमान्प्राच्यकांश्च ते खलपानोंगतो जज्ञे तस्माद्दिविरथस्ततः
सुतो धर्मरथो यस्य जज्ञे चित्ररथोप्रजाः रोमपाद इति ख्यातस्तस्मै दशरथः सखा शां
तां स्वकन्यां प्रायच्छदृष्यशृंग उवाह तां ७ देवे वर्षति यं रामा आनिन्युर्हरिणीसुतं नाट्यसं

त्संभवः तदेवं ययातेः पुत्राणां पंचानामपि पुरोर्वंशोनुक्रांतः इदानीं चतुर्णां वंशमनुक्रामति
अनोरिति कर्णस्य जगतीपतेरित्यंतेन १ तस्य जनमेजयस्य महाशालः तस्य महामनाः च

मांगवादि दीर्घतमसो बलेः क्षेत्रे ८

तारेडशीतरपुत्रजाः २

८९

किं च तया भगवन्नियुक्तेनाखलानामेवदंडः कार्यः साधवस्तुत्वत्तणीयाः अतो विप्रवत्तणेना
सानन्त एहाणेनाह सतमिति हे जगन्नाणसपवंभूत्त्वं खलानामेव प्रहरणार्थं निरूपितो।

सत्वं जगन्नाणखिलप्रहाणाये निरूपितः सर्वसहोगदामता विप्रस्य वास्मकाले देव
हेन वै विधेहि भद्रं तदनुग्रहो हितः ४ यद्यस्ति दत्तमिष्टं वास्वधर्मो वाप्यनुष्ठितः कुले
नो विप्रदैवं चेद्द्विजो भवतु विज्वरः ५ यदि नो भगवान्प्रीत एकः सर्वगुणाश्रयः स
र्वभूतात्मभावेन द्विजो भवतु विज्वरः ११ सूत उवाच इति संस्तुवतो राज्ञो विष्णुच
क्रं सुदर्शनं अशाम्यत्सर्वतो विप्रं प्रदहद्राजयाच्ञया १२ समुक्तोऽस्त्राग्नितापेन
दुर्वासाः स्वस्तिमांस्ततः प्रशशंस तमुर्वीशं युंजानः परमाशिषः १३ दुर्वासउवा
च अहो अनंतदासानां महत्त्वं दृष्टमद्य मे कृतागसोपि यद्राजन्मंगलानि समीहसे।
से १४॥

नियुक्तः अतोस्मत्कुलस्य दैवहेतत्वेमाम्पुलाभायवि प्रस्यभद्रं विधेहि तं देव नोनुग्रह ३ सर्वस
कृतार्पणेन विप्रस्तावस्यार्थयतो यद्यसीति द्वाभ्यां विप्रो देव देवतायस्मिन्नतन् १२ राजस

शिवमाहा ५९

श्री.
भाग.
नरी.
५

५ ९ राजेत्यादिश्लोकद्वयं शुकोक्तिः ९ १९ प्रीतोस्मीतिश्लोकद्वयं वन्दिनोक्तिः आत्मनि
मेधायेनातिथ्येन २० भूरियं तत्र योजनः कीर्तिं विधास्यति २१ २२ तस्य येर्यानि शापमाह ग
उक्तवरः कोऽनु साधूनां दुस्त्यजो वा महात्मनां यैः संगृहीतो भगवान्सात्वतामृषभो ह
रिः २४ यन्नाम श्रुतिमात्रेण पुमान्भवति निर्मलः तस्य तीर्थपदः किंवा दासाना
मवशिष्यते २६ राजन्ननुगृहीतोऽहं त्वयातिकरुणात्मना मदघं पृष्ठतः कृत्वा प्राणा
यन्मेभिरक्षिताः राजा तमकृताहारः प्रत्यागमनकाङ्क्षया चरणावुपसंगृह्य प्र
साद्य समभोजयत् सोऽशित्वादृतमानीतमातिथ्यं सार्वकामिकं तृप्तात्मा नृपतिं प्रा
ह भुज्यतामिति सादरम् प्रीतोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि तव भागवतस्य वै दर्शनस्पर्शना
लापैरातिथ्येनात्ममेधसा २९ कर्मावदातमेतत्ते गायन्ति स्वःस्त्रियो मुहुः कीर्तिं
परमपुण्यां च कीर्तयिष्यति भूरियं ३१ शुक उ० एवं संकीर्त्य राजानं दुर्वासाः परि
तोषितः ययौ विहायसामन्त्र्य ब्रह्मलोकमहैतुकं ३२ संवत्सरोऽत्यगात्तावद्यावता
नागतो गतः मुनिस्तद्दर्शनाकाङ्क्षो राजाब्भक्षो बभूव ह ३३ गतेऽथ दुर्वाससि सोम्बरी
षो द्विजोपयोगातिपवित्रमाहरत् ऋषे
तो मुनिर्यावन्नागतः तावत्स वत्सरोऽतिकां
तथ्यति ३३ द्विजसोपयोगेन अतिपवित्रमाहरत् बुभुजे स्ववीर्यं च धैर्यादिलक्षणं परा

विमोक्षणमनवधूश्वासिनेस्सर्वाचीर्यचित्पराणम ५५

नृपाणां भागवतानां प्रभाव ५५

परिक्लीयमानविप्रकमाह वरुणात्कुड्म्यगुरोः पितुः शापात्कौशिकस्य विश्वामित्रस्य तेजसा प्रभा
वेण ९ तेनैव कौशिकेन १ पत्न्योः आडीबकयोः विश्वामित्रो राजसूयदक्षिणाच्छलेन हरि
श्चंद्रं सर्वस्वमपहृत्य पातयामास तत्कृतां ज्ञात्वा वसिष्ठो विश्वामित्रं त्वमाडिर्भवेति शशाप सो
पि त्वं बकोभवेति शशाप तयोश्च युद्धमभूदिति प्रसिद्धं हरिश्चंद्रो हवैवैधस ऐक्ष्वाको राजपुत्र आ

ग्रामस्थं उज्ज्वलतां शापाद्गुरोः कौशिकतेजसा सशरीरो गतः स्वर्गमयापि दिवि दृश्यते ८
पातितो वा किरादेवैस्तेनैव स्तम्भितो बलात् १ येषां कथा हरिश्चंद्रे विश्वामित्रवसिष्ठ
योः १ यन्निमित्तमभूद्युद्धं पक्षिणोर्बहुवार्षिकं ८ सोनपत्यो विषण्णात्मा नारदस्योप
देशतः वरुणं शरणं यातः पुत्रो मे जायतां प्रभो ९ यदि वीरो महाराज तेनैव त्वां यजे
इति तथेति वरुणेनास्य पुत्रो जातस्तु रोहितः १० जातः पुत्रस्त्वनेनेन मां यजस्वेति
सोब्रवीत् यदा पशुर्निर्दशः स्यादथ मेध्यो भवेदिति ११ ॥

स ते स्यादित्युति प्रसिद्धं ८ हरिश्चंद्रस्य चरितमाह सोनपत्य इति यावत्समाप्तिकथं शरणं या
तस्तदाह पुत्रो मे जायतामिति ९ यदि मे पुत्रो जायते तर्हि तेनैव पुरुषपशुना त्वां यजे यज्ञामीति अ
थ यातस्ये स्यक्तवता वरुणेन निमितेनास्य रोहितो नाम पुत्रो जातः १० जाते पुत्रे सर्वरुणेना
तः स्वतोमामनेन यजस्वेत्यब्रवीत् यदा पशुर्निर्दशः निर्गतदशादिवसः स्यादित्यत्र सराजाब्रवी

॥ हरिश्चंद्रो

श्री॰ भाग॰ नव॰ २१

राजन्नदैवं वरुण राजन्यः पशुर्यदा सान्नाहिकः कवचबन्धं बिभृयात् संग्रामसमर्थः ११ अथ तदा
शुचिरिति तेन तेन कालं वञ्चयता राज्ञा उक्तः प्रार्थितो देवो वरुणः तं तं कालं प्रतीक्षत इत्यर्थः १२ चि
कीर्षितं आत्मना पशुत्वाय करणाय यजनं १३ ततः आपितेन वरुणेन ग्रस्तः अत एव जातं म

निर्दशे च स आगत्य यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् दन्ताः पशोर्यज्जायेरन्नथ मेध्यो भवेदिति १०
जाता दन्ता यजस्वेति स प्रत्याहाथ सोऽब्रवीत् यदा पतन्त्यस्य दन्ता अथ मेध्यो भवेदिति ११।
पशोर्निपतिता दन्ता यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् यदा पशोः पुनर्दन्ता जायन्तेऽथ पशुः शुचिः १२
पुनर्जाता यजस्वेति स प्रत्याहाथ सोऽब्रवीत् सान्नाहिको यदा राजन् राजन्योऽथ पशुः शुचिः
१३ इति पुत्रानुरागेण स्नेहयन्त्रितचेतसा कालं वञ्चयता तं तमुक्तो देवस्तमैक्षत।
१४ रोहितस्तदभिज्ञाय पितुः कर्म चिकीर्षितं प्राणप्रेप्सुर्धनुष्पाणिररण्यं प्रत्यप
द्यत १५ पितरं वरुणग्रस्तं श्रुत्वा जातमहोदरं रोहितो ग्राममेयाय तमिन्द्रः प्रत्यषेधत
१६ भूमेः पर्यटनं पुण्यं तीर्थक्षेत्रनिषेवणैः रोहितायादिशच्छक्रः सोऽप्यरण्येऽवसत्समा।
मा १७ एवं द्वितीये तृतीये चतुर्थे पञ्चमे तथा अभ्येत्याभ्येत्य स्थविरो विप्रो भूत्वाह वृत्र
हा १८

हृद्रोगं यस्य तं जातमहोदरं श्रुत्वा १५ समाः वर्षमेकं १६ द्वितीये वर्षे तत्र अभ्येत्याभ्येत्य।
तथैव तं प्रत्यषेधयत् किं चिकीर्षसि विदाह १७॥

एवंविधा अनेकगुणा यस्य सः विरिंच्यसदः सहितान् भोगान् निरयप्रायान् अपश्यदित्यर्थः २६
इति श्रीभावार्थदीपिकायां नवमे पंचमोध्यायः ५ षष्ठेम्बरीषवंशस्योक्त्वा ततः परं षष्ठाद्यष्टभि
रध्यायैः इक्ष्वाकोर्वंश उच्यते तत्र षष्ठे शशादादिर्वंशस्ततो निरूप्यते प्रसंगात्सौभरेश्चाख्या

एवंविधानेकगुणाः स राजा परात्मनि ब्रह्मणि वासुदेवे क्रियाकलापैः समुवाह भ
क्तिं यया विरिंच्यान्निरयांश्चकार २६ श्रीशुक उ० अथाम्बरीषस्तनयेषु राज्यं समानशी
लेषु विसृज्य धीरः वनं विवेशात्मनि वासुदेवे मनो दधद्ध्वस्तगुणप्रवाहः २७ इत्ये
तत्पुण्यमाख्यानमंबरीषस्य भूपतेः संकीर्त्तयन्ननुध्यायन्भक्तो भगवतो भवेत् २८
इति श्रीभागवते नवमस्कंधे पंचमोध्यायः ५ श्रीशुक उ० विरूपः केतुमान् शंभुरम्ब
रीषसुतास्त्रयः विरूपात्पृषदश्वोभूत्तत्पुत्रस्तु रथीतरः १ रथीतरस्याप्रजस्य भा
र्यायां तंतवेर्थितः अंगिरा जनयामास ब्रह्मवर्चस्विनः सुतान् २॥

मांधातृतनयोपेते १ तं तन्तवे सन्तानार्थं अंगिरसा जनिताः एते रथीतरस्य क्षेत्रे प्रसूता अपि र
थीतरगोत्राः सन्तः आंगिरसा वीर्येण प्रसूतत्वादांगिरसाश्च २

श्री॰
भाग॰
नवी॰
१९

पुनरपि तथान्तराणामनेनेषां जातानां प्रवराः स्मृताः स्मृताः यतः तत्रापि ताः ब्राह्मणाः स्म
र्थ्यः ३ तदेवं मनोर्देशाख्ये पुत्रे पृषध्रमध्यकविस्तारं निस्तारं तत्र वंशप्रवर्तने लोके कृष्णादीनां च स
मानां वंशान्तराणि तस्मात् क्षेत्रपाणोः इदानीमतिविनत्तु मिश्राको वंशमाह जवतस्तिमादि
नायाचक्रे नो नववंशप्रक्ताचः द्वन्द्वजं वर्ण मनो ब्राह्मणात्तेन तत्र शूद्रायां जनयामास दशपुत्रा
निति पूर्वोक्तवाक्यानामिन्द्रायेणेति द्रष्टव्यं पुराणशानेन्वेषणः ४ आर्यावर्तः पुण्यभूमि

एतेन्त्रप्रवृत्तानैपुनस्त्वांगिरसाः स्मृताः रथीतराणां प्रवराः क्षेत्रोपेता द्विजातयः
३ तदेवं मनो नेन्नेरष्टाक्रान्ताः स्मृताः नभगपुत्रशतनमेष्टो विकृतिर्निमिरेकः १
तेषां पुरस्तादभवन्नार्यावर्ते नृपा नृप पंचविंशतिपश्चाच्च त्रयो मध्ये पेरन्नवः २
सपकदाहृकाश्चाद्रस्ताक्रः स्तनमादिशत मांसमानीयतां मेध्यं विकृतेगच्छ
माचिरं तथेतिसवनेगतान्मांसाच्छक्रियार्हणां च धानोव भक्तिनावीरः शशोवा
दद्यपस्मृतिः १

मध्ये हिमवद्विन्ध्ययोः तस्मिन्नपरस्तान्समुद्रपर्यन्तं स विभागेन पंच
विंशतिर्नृपाश्चभवन् देन्नपतयः पश्चाद्द्विविंशतिः मध्ये तमेष्टा स्वयं अपरेतत्रम
म्दवन्नोनराश्चिहुः १ विकृतिवंशमाद्दशनिविंशुर्वल्पति तवदेवमाह सपकदे
तिवतर्भिः २ क्रियार्हणाननाशहीन श्रादयतश्रमतयत २ ॥ १९

नकुक्कुर्वसिष्ठः योदग्णायमादोवितसंस्कारायः ८ नक्तो विधिः सदाचारोयेनत ९ सतवइक्ष्वाकुः या
जकेनवसिष्ठेनयाजः भोगे विरक्तो योगीसन् तेनयोगेनकलेवरं संस्कायसरनतं तद्वाप १० शा
सतपालयनूर्विमीजे ११ देवपुत्रस्यजपातपुत्रंजयोद्धोवाहोसेतिं इक्ष्वाकुः ककुदिस्थितनात

योवर्षंविदृग्णामासपवित्रेतेनचतत्कृतः चोदितः योतग्णायाहइष्टेमेतदकर्मकं ८ त्ता
वात्रपुत्रस्यतत्कर्मयुक्तणामिहिनत्वगः देवतानिःसावधानामसृतंतत्सकविधिकृषा ९ सत्र
विप्रेणसवादंयाजकेनसमावर्तन सक्ताकलेवरं योगीसतेनावापयत्पर १० पितृर्पुप
रतेभ्येत्याविकुक्षिः पृथिवीमिमां शासदीनेहरिर्ययैः शशादइतिविश्रुतः ११ पुरंजय
स्तस्यसुतः इक्ष्वाकुरितीरितः ककुत्स्थइतिवापुत्रः सुरणनामानिकर्मभिः १२ कृतां
तत्रासीत्समरोदेवानां सहदानवैः पार्ष्णिग्राहोहतोवी
रोदेवैर्दैत्यपराजितैः १३ ॥

ककुत्स्थइतिवशशादसुतस्यश्रीणिनामानितत्तत्कर्मनिमित्तानि १२ तानिवव्याचष्टोतग्राह
हृतांतइतिसमर्भिः हृतेविश्वमनेयतीतितथा पार्ष्णिग्राहःसहायः १३

इंद्रो यदि मम वाहनं स्यात्तर्हि देवानहं दहनिष्यामीति न वाहनत्वेन वृतः संनिद्धोऽलंतायानदने
गौ क्रर्वं निस्वौ वृषवाहनस्य वाहनत्वाय युयुत्सुः स्सहृषोवमूवेत्यर्थः १४ १५ येभिसुवेयपुत्वानूयमे
दसंगितं संदेहानेव भल्लैर्बाणैरनयदित्यर्थः १७ तस्य इषुपातमेडकुत्सुः स्वमालयं पातालं १८ इति

वचनाद्देवदेवस्य विष्णोर्विश्वात्मनः प्रभोः वाहनत्वेन वृतस्तस्य बभूवेंद्रो महावृषः १४ स
संनद्धो धनुर्दिव्यमादाय विशिखाञ्छितान् स्तूयमानस्तमारुह्य युयुत्सुः ककुदि स्थितः १५
तेजसाप्यायितो विष्णोः पुरुषस्य महात्मनः प्रतीच्यां दिशि दैत्यानां न्यरुणत्त्रिदशैः पुरं १६
तैस्तस्य चाभूत्प्रधनं तुमुलं लोमहर्षणं यमाय भल्लैरनयद्दैत्यानभिययुर्मृधे १७ त
स्येषुपाताभिमुखं युगांताग्निमिवोल्बणं विसृज्य दुद्रुवुर्दैत्या हन्यमानाः स्वमालयं १८
जित्वा परं धनं सर्वं सस्त्रीकं वज्रपाणये प्रत्ययच्छत्स राजर्षिरिति नामभिराहृतः १९
पुरंजयस्य पुत्रोऽभूदनेनास्तत्सुतः पृथुः विश्वगंधिस्ततश्चंद्रो युवनाश्वस्तु तत्सुतः २०
श्रावस्तस्तत्सुतो येन श्रावस्ती निर्ममे पुरी बृहदश्वस्तु श्रावस्तिस्ततः कुवलयाश्व
कः २१॥

तैः कर्मभिः पुरंजयादिनामभिराहृतः प्राप्तो नवैराहृत इत्यर्थः १९ २० श्रावस्तिः श्रावस्त
स्य पुत्रः कुवलयाश्वपव धुंधुमार इति ख्यातः २१ ॥

तत्रकारणमाह सुतानामेकविंशत्यासहस्रैर्वृतः सनन्दनवानुपुंप्रमारस्तिचेति चकारस्मानयः
२२ २४ अथ्यतस्मानि निर्भात्कुशास्यः २१ भार्याणांशतेनसह सुस्नपुत्रार्थ्यमिद्देवमामिष्टिंवर्तया।
मास्तसस्निस्यास्मर्थ्यो २८ तर्षितः तृषितः सनजलार्थीप्रदिक्षुः मेत्रामि मेचितेजलंपत्यैदेयंस्वयंयथो २०
यः स्मियार्थहतेकस्यपुंप्रनामास्वरंवली सुतानामेकविंशत्यासहस्रैरवृतः २१ पुं
प्रमावरश्त आनस्तानुतास्तेवजनलः पुथोमुबोतिमासर्वेत्रयपवावशोषिताः २२ ह
ग्रास्यः कपिलाखरमहाखरतिभारत हत्वास्पप्रयोदप्रस्थानिनिकुंभलस्तनः स्वतः २४ व
ह्यणा... भस्यकृषायथास्वेननित् सुतमोषोभवस्ससोनप्रयोवनेगताः मा
र्याशतेननिर्विलक्ष्योस्पकृपालवः इतिस्पवमैयाचक्रावेश्मीनसमाहिताः २६ ए
जानयससदनंप्रविष्टोनिशितस्थितः इहाशयानानिप्रसातासयोमंचजलंस्वयं २७ अग्नि
नास्लेनिशामनाययउदकंकलशंप्रभो प्रमक्तः कस्यकर्मेदंपीतंप्रसवनंजलं २८ राजापि
तंविदित्वायदीश्वरप्रदितेनते ईश्वरायनभस्मकृतहोदेवबलंबलं २९ ततःकाल।
उपाहतेजहितंनिमिषदक्षिणा पुत्रंवाप्यसुतनयस्यकर्वतीजजानह ३०

युदकंनिरुदकंप्रसवनंप्रयोमतिकारणं ३० अहोदेवबलस्माख्यंबलंनकदितिवदंत ईश्वरा
यनमस्कारंचक्रुः ३१ ३१ ॥

1016

श्री.
भाग.
नटी.
९

श्रयेकं धास्यति पास्यतीति कः विप्रैर्विप्रकृष्टैस्तानि त्यक्ता मारविष्यतीति शंके मांधाता हे वत्स मा
रोदीरिति मुखवदेशिनीं तर्जनीं मुखे दत्तवानित्यर्थः ३१ तस्य पिता युवनाश्वो भिन्नकुक्षिरपि न म
मार किं तु कालांतरे तपसा सिद्धिमन्वगात् ३२ मांधातुर्महिमानमाह त्रसद्दस्युरिति षड्भिः ३

कं धास्यति कुमारोऽयं स्तन्ये रोरूयते भृशं मांधाता वत्स मा रोदीरितींद्रो देशिनीमदात् ३१
न ममार पिता तस्य विप्रदेवप्रसादतः युवनाश्वोऽथ तत्रैव तपसा सिद्धिमन्वगात् ३२
त्रसद्दस्युरितींद्रोऽंग विदधे नाम यस्य वै यस्मात्त्रसंति ह्युद्विग्ना दस्यवो रावणादयः ३३
यौवनाश्वोऽथ मांधाता चक्रवर्त्यवनिं प्रभुः सप्तद्वीपवतीमेकः शशासाच्युततेजसा
ईजे च यज्ञं क्रतुभिरात्मविद्भूरिदक्षिणैः सर्वदेवमयं देवं सर्वात्मकमतींद्रियं ३५
द्रव्यं मंत्रो विधिर्यज्ञो यजमानस्तथर्त्विजः धर्मो देशश्च कालश्च सर्वमेतद्यदात्मकं ३६
यावत्सूर्य उदेति स्म यावच्च प्रतितिष्ठति सर्वं तद्यौवनाश्वस्य मांधातुः क्षेत्रमुच्यते ३७

गर्हन्नानस्मान्मांधातुरित्यत्र अद्विग्नाः कं पिता ... तस्मात्त्रसंतीत्यतः त्रसद्दस्युरिति
नाम विदधे तस्मै मांधाता अवनीमेकः प्रशशासेत्युत्तरेणान्वयः ३४ अच्युतस्य तेजसा अप्रमु
तेन तेजसा शशासेति वा ३४ आत्मविदपि सन् यज्ञैर्विष्णुमीजे तमेव विशिनष्टि सर्वदेवमयमि
ति सार्धेन ३५ प्रतितिष्ठति अस्तं गच्छति ३७

४२४१ वसुदेवस्यपत्नीः सुतांस्याह ४४ पौरवीत्येकादशभिः ४२ कौसल्याभद्रा ४८॥ अष्टम
स्तुमित्रार्जुनपालादीशमीकात्सुदामिनी कंकस्य कर्णिकायांवैऋतधामजयावपि ५२
पौरवीरोहिणीभद्रामदिरारोचनाइला देवकीप्रमुखाश्चासन्पत्न्यआनकदुंदुभे ५३ बल
गदसारणादुर्मदविपुलध्रुवं वसुदेवस्तुरोहिण्यांकृतादीनुदपादयत् ५४ सुभद्रो
भद्रबाहुश्चदुर्मदोभद्रएवच पौरव्यास्तनयाह्येते भूताद्याद्वादशाभवन् ५५ नंदोपनं
दोकृतकशूराद्यामदिरात्मजाः कौशल्याकेशिनंत्वेकमसूतकुलनंदनं ५८ रोचना
याः हस्तहेमांगदादयः इलायामुरुवल्कादीन्यदुमुख्यानजीजनत् ५९ विष्ट
पृष्ठंदेवराक्षसैकमानकदुंदुभेः शांतिदेवात्मजाराजनुश्रमप्रतिश्रुतादयः राजा
नःकल्पवर्षाद्याउपदेवासुतादश वसुदेवस्ववंशायाश्रीदेवायाश्चषट्सुताः ५१।
देवरक्षितयालब्धानववात्रगदादयः वसुदेवःसुतानष्टावादधेसहदेवया पुरुवि
श्रुतमुख्यांस्तुसाक्षाद्धर्मोवसूनिव वसुदेवस्तुदेवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् ५३ की
र्तिमंतंसुषेणंचभद्रसेनमुदारधीः ऋजुंसंमर्दनंभद्रंसंकर्षणमहीश्वरं अष्टमस्तुत
योरासीत्स्वयमेवहरिःकिल सुभद्राचमहाभागातवराजन्पितामही यदायदाहिध
र्मस्यक्षयोवृद्धिश्चपाप्मनः तदातुभगवानीशआत्मानंसृजतेह
रःस्वयमेवासीत् नव
कर्मादिनाहेतुनानाभ्यांजनिनोवायतोसोहरि ५५ तदेवापपाद्यतियोगतिविभिः ५२

ईशस्य मायया नियंतुः परस्य स्वतंत्रस्य द्रष्टुः साक्षिण आत्मनः सर्वगतस्य । नह्येवंभूतस्य मा-
यां विना देहं विना जन्मनः कर्मणो वा हेतुः संभवतीत्यर्थः ५५ किंच यस्य मायाचेष्टितं पुंसो जी-
वस्यानुग्राहकस्य कृतः कर्मादिपावनत्वेन जन्मनादिसंभवः अनुग्रहमेवाह हि यस्मात्तद्दे-व
स्थित्यादयश्चेष्यंते फलत्वेनोपायत्वेन [illegible] धर्मादिसंभवात्तदुपादिसृष्ट्यादिना धर्मादिसंपादने
नानुग्रहः तथा आत्मलाभाय मोक्षाय चेष्यते तन्निवृत्तेः तेनैव सूयमानानंतसाक्षिमादेर्निवृत्तेः

नह्यस्य जन्मनो हेतुः कर्मणो वा महीपते आत्ममायां विनेशस्य परस्य द्रष्टुरात्मनः ५५
यन्मायाचेष्टितं पुंसः स्थित्युत्पत्त्यप्ययाय हि अनुग्रहस्तन्निवृत्तेरात्मलाभाय चेष्यते ५६
अक्षौहिणीनां पतिभिरसुरैर्नृपलांछनैः भुव आक्रम्यमाणाया अभाराय कृतोद्यमः
५७ कर्माण्यपरिमेयानि मनसापि सुरेश्वरैः सहसंकर्षणश्चक्रे भगवान्मधुसूदनः
५८ कलौ जनिष्यमाणानां दुःखशोकतमोनुदं अनुग्रहाय भक्तानां सुपुण्यं व्यतनोद्यशः
५९

५५ तमेवचेष्टितं भूमेरवतरणस्तथाह अक्षौहिणीनां वा निक्षा ण्यां अभाराय भारपरिहाराय ५६
सुरेश्वरैरपि मनसापि अपरिमेयानि अवितर्क्याणि संकर्षणसहितश्चक्रे ५७ संकल्पमात्रे-
ण भूभारहरणे समर्थस्यापि कर्मकरणे यशोविस्तारद्वारा भक्तानुग्रहार्थमित्याह क-
लाविति द्वाभ्यां दुःखशोकतमांसि नुदतीति तथा तद्यशो व्यतनोत् ५८

1019

1020

1021

श्री॰
भाग॰
नवी॰
१

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय नमः ॐ गुणानां यं गुणानां वासैर्न्यूनानेकधा ...निधिं तमहं शर
णं यामि परमानंदमाधवं त्रिगुणाढ्यैर्भिरध्यायैर्वैवस्वतसुतान्वयः न॰ नेक्ष्वाकुसत्कीर्ति
संगायवितन्वते १ एवमुक्तोऽष्टमस्कंधे मन्वर्थः मनुशोधकः कल्पपालकवक्तादिमन्वा
दीनां निरूपणैः २ इदमेभ्रूद्रमनुनामं तत्र च गोरावसत्कथा सूर्यसोमान्वयाख्यानेरपु

परीक्षिदुवाच ॐ म
न्वंतराणि सर्वाणि त्वयो
क्तानि श्रुतानि मे वीर्या
ण्यनंतवीर्यस्य हरेस्तत्र
कृतानि च १ योऽसौ स
त्यव्रतो नाम राजर्षिर्द्रवि
डेश्वरः ज्ञानं योऽतीतक
ल्पांते लेभे पुरुषसेवया
स वै विवस्वतः पुत्रो म
नुरासीदिति श्रुतं त्वत्त
स्तस्य सुताः प्रोक्ता इक्ष्वा
कुप्रमुखा नृपाः ३ तेषां
वंशं पृथग्ब्रह्मन्वंशा
नुचरितानि च कीर्तय
स्व महाभाग नित्यं शु
श्रूषतां हि नः ४ ये भूता ये
भविष्याश्च भवंत्यद्यतनाश्च ये तेषां नः पुण्यकीर्तीनां सर्वेषां वद विक्रमान् सूत

ॐ एवं परीक्षिता राज्ञा सदसि ब्रह्मवादिनां ६

नासंगतोन्वते ४ तत्र चात्र योद
शभिरध्यायैः सूर्यवंशानुवर्णनं एकादशभिरध्यायैः सोमवंशास्ततः परैः २ तत्र
प्रथमेऽध्याये वैवस्वतमनोरन्वये सोमवंशप्रवेशार्को सुद्युम्नसोमसंख्याते ८ उक्तानुवादसू

ॐ पृष्टः प्रोवाच भगवान् शुकः परमधर्मवित्

वंशे वैवस्वतमनोर्वंशप्रसंगेति मन्वंतराणीति पंचकेर्मिः ८॥

सप्र

1023

दर्शे ॥ सपत्नी सहस्राणां भार्या पुत्रत्वप्रमेयं कोसिते लन्न मिमेवं तासु पुत्राणां दशलक्षसहस्राणि
जनयामास षष्टिसुप्रवाः श्रुतकीर्तिः श्रुतश्रवा इत्यादयः षट् प्रधानाः श्रेष्ठा ये तेषां मध्ये पंच आत्म
जा आसन् षष्ठस्तु नेवाह पुरुजिदिति भार्याभयादेकैकभार्या सर्वथा पत्नी तेषामेव सपत्नीत्वस
तन्न ये मेव पुत्रप्रदेशम वदिति दर्शयन्नाह आमयंतीति ३४ यदि सपत्नी सा न तर्हि स्नुषेयं तु

दशलक्षसहस्राणि पुत्राणां तासु जीजनत् तेषां तु षट् प्रधानानां षष्ठ्यस्य अवकृतात्मजः ३१
धर्मो नाम्नो शतानामस्त सहस्य मेधशतस्याह तत्तयो रुचकास्तस्य पंचासन्नात्मजाः श्रुतायु
रुजिद्रुक्मरुक्मेषुः श्रुतायुर्मामद्रमजिताः ३३ आमयन्तम् अजो पत्नी भार्यां शैब्या पतिभया
त् नाविदद्व्रजं भवनं गोझ्रं कामामहारयीत् ३४ रथस्थानां निरीक्ष्याह शैब्यापतिमर्षि
ता कोयं कुरुककमंतस्या नरथमारोपितेति वै ३५ स्नुषा तवेत्यभिहिते स्मयन्नीयतिमब्रवी
त् अदेवथा सपत्नी च स्नुषा मे युज्यते कथम् जनयिष्यसि यं राज्ञि तस्येयमुपयुज्यते ३
न्वमोदंत तद्विश्वेदेवाः पितरएव च ३७

मेनापि नत्वेन दत्तीत्याह ३६ अस्य सपत्नी चेति ३८ प्रतिभयव्याकुलाह जनयिष्यतीति भा
र्याभयप्रकंपमानस्त्रि सर्वांगस्य राजः प्राणसंकटमालोक्यानुकंपितास्ते न पूर्वं बहुका
लमाराधिता विश्वेदेवाः पितरश्च तथास्त्वित्यनुमोदम् ततश्च देवताप्रसादेन जनयिष्या

२

हरि

श्री. भाग. टी. २४

प्रतिवचनमसहमानेनगुरोनेनचनिवृत्तं रजस्कापि शैब्यागर्भं धात्त. तस्य च महद्भिःपराशरादिभिः स्नुषा: यथोक्तं भार्यां तव स्यात्स्नुषयैव विदर्भ विवाहसम्बन्धात्कृतः तेषां तस्यामभवः प्रोक्तः शैब्यापतिरभक्षयत् ३ ति ३८ इति नवमे त्रयोविंशः २३ चतुर्विंशे विदर्भस्य पुत्रत्रयसमुद्भवः वंशानानामुख्यः प्रोक्ता

शैब्यागर्भमधात्काले कुमारं सुषुवे शुभं स विदर्भ इति प्रोक्त उपयेमे स्नुषां सतीं ३८ इ
ति श्रीभागवते नवमस्कंधे यदुवंशानुकथने त्रयोविंशोऽध्यायः २३ शुक उवाच तस्यां
विदर्भोऽजनयत्पुत्रौ नाम्ना कुशक्रथौ तृतीयं रोमपादं च विदर्भकुलनंदन १ रोमपादसु
तो बभ्रुर्बभ्रोः कृतिरजायत उशिकस्तत्सुतस्तस्माच्चेदिश्चैद्यादयो नृपाः २ क्रथस्य कुं
तिः पुत्रोऽभूद्वृष्णिस्तस्याथ निर्वृतिः ततो दशार्हो नाम्नाभूत्तस्य व्योमः सुतस्ततः ३ जीमूतो
विकृतिस्तस्य यस्य भीमरथः सुतः ततो नवरथः पुत्रो जातो दशरथस्ततः ४ करंभिः श
कुनेः पुत्रो देवरातस्तदात्मजः देवक्षत्रस्ततस्तस्य मधुः कुरुवशादनुः ५ पुरुहोत्रस्त्वनोः
पुत्रस्तस्यायुः सात्वतस्ततः भजमानो भजिर्दिव्यो वृष्णिर्देवावृधोंधकः ६ सात्वतस्य
सुताः सप्त महाभोजश्च मारिष भजमानस्य निम्लोचिः किंकणो धृष्टिरेव च

रोमपादसुतो बभ्रुर्बभ्रोः कृतिरजायत ॥ १ ॥ वैदर्भ्यः ॥ २ ॥ ततो दशार्हश्चोर्ध्वजाताः पुरुहोत्रान्ता देवमा
... विशेषोऽध्याहार्यः ततः कुरुवशादनुः ५ अनोः पुत्रः पुरुहोत्रः ६ महाभोजश्चेत्यादि हे मारिष

2

द्वितीयस्य भजमानस्य वंशमाह शूरो विदूरथादिति भजमानाद्विदूरथः पुत्रोऽभवत् विदूरथा
च्छूर इति पराशरादिवचनात् शूरस्तु विदूरथाद्यात्रेति पूर्वोक्ताद्विदूरथात्मजाद्विदूरथात् २४ दे
वमीढस्य यः शूरो नाम सुतः तस्य देवमीढो हृदीकश्चेत्यतः यथाह पराशरः तस्यापि कृतवर्मश
तधनुर्देवमीढुषाद्याः पुत्रा बभूवुः देवमीढस्य शूरः शूरस्यापि मारिषा नाम पत्न्यभवत् २५ तस्या

शूरो विदूरथादासीद्भजमानः स्वनस्तनः शिनिस्तस्मात्स्वयंभोजो हृदीकस्तत्सुतो मतः २४
देवबाहुः शतधनुः कृतवर्मेति तत्सुताः देवमीढस्य शूरस्य मारिषा नाम पत्न्यभूत् २५ त
स्यां स जनयामास दश पुत्रानकल्मषान् वसुदेवं देवभागं देवश्रवसमानकं २६ सृञ्ज
यं श्यामकं कंकं शमीकं वत्सकं वृकं देवदुंदुभयो नेदुरानका यस्य जन्मनि २७ वसुदे
वं हरेः स्थानं वदन्त्यानकदुंदुभिं पृथा च श्रुतदेवा च श्रुतकीर्तिः श्रुतश्रवाः २८ राजाधि
देवी चैतेषां भगिन्यः पंच कन्यकाः कुंतेः सख्युः पिता शूरो ह्यपुत्रस्य पृथामदात् २९ सापि
दुर्वाससो विद्यां देवहूतीं प्रतोषितात् तस्या वीर्यपरीक्षार्थमाजुहाव रविं शुचिः ३०॥

वामौ दश पुत्रानजनयद्वसुदेवपूर्वानिति २५ २६ आनकाश्च नेदुः २७ हरेः प्रादुर्भावस्था
ने २८ पृथायाः कन्यकावस्थायां कर्णोत्पत्तिप्रकारमाह कुंतेरिति पंचभिः कदाचिद्गृहमागतं
दुर्वाससं पृथा परिचर्यादिना तोषयामास ततस्तस्मात्सा देवहूतीं देवाह्वान
हेतुविद्यामवाप ततश्चाह सापीति ३०॥

श्री॰ भाग॰ नरी॰ ६६

देवमयागतं वीक्ष्य ताम्राह प्रतियाम्येयपीत्यर्थं मयाविया प्रसन्ना नन्तत्वया किं विक्रायमित्यभि॥
संधिना प्रतोयाही येव मुकोरक्षिकवाक्य ममोत्तं देवदर्शनमिति २१ कमाहमिति वेत्र पाह यथा

तदैवोपगतं देवं वीक्ष्य विस्मितमानसा प्रत्यय्यार्थं प्रयुक्ता मेयाहि देवत्पमस्त्वमे २१ प्रा
मोघं दर्शनं देवि त्र्यायत्ते लयि चात्मजे योनिर्यथानुरूपेत कर्ताहं तेस्तु मध्यमे २२ इति
तस्यां स आधाय गर्भं तु सूर्यो दिवं गतः सद्यः कुमारः संजज्ञे द्वितीय इव भास्करः २३ तं साम
जन्तदीनोथ त्यक्त्वा लोकस्य विभ्यती प्रापितं मिहत्वा सुवाह पांडुर्वै सत्य विक्रमः २४ प्र
तदैवात्रकात्मयोह्रुद्रशर्मा समग्रहीत यस्मामभूतं तवक्रमयोघशमोदितस्ततः २५ के
कयोः पृष्ठकेतुः श्रुतकीर्तिमविंदत संतदनादयस्तस्याः पञ्चासन् कैकयास्सुताः ग
नायिदेव्यामावैसोजयसेनो निष्ठ दमघोषश्चेदिराज श्रुतश्रवसमग्रहीत २६ शि
शुपालः सुतस्तस्याः कथितस्तस्य संभवः देवभागस्य कंसायां चित्रकेतुबृहद्बलौ २८
कंसवत्यां देवश्रवसः सुवीर इषुमांस्तथा केकयायामानकानात्तौ सत्यजित्पुरुजित्तथा ३०
था २९ सृंजयो राष्ट्रपाल्यां च वृषदुर्मर्षणादिकान् हरिकेशहिरण्याक्षौ शूरभूम्या च वत्सा
मकः ३० मिश्रकेश्याम प्सरसि वृकादीन्वत्सकस्तथा तत्क्षपुष्करशालादीन्दुर्वाक्ष्यां वृक आ

योनिर्नृद्वेषेततथाहं कर्ताकरिष्यामीति ३१ ३८ आवंसोविंदानुविंदौ १९ तदेवं वसुदेवस्य भ
गिनीनां पतीन्पुत्रांश्चाख्यातान्ञातृणां नवानां पत्नीः पुत्रांश्चाह देवभागस्येति नवभिः स्त्रो॥

ना॰

1027

१८।१९ साडथ्यंतः सर्वं वंशां परि सर्वशो १० अयमस्य सुत्त सहस्रजित आत्मजः २० सोहंजेर्मद्दिष्मान्न म
द्दिष्मतो भद्रसेनकः तस्य दुर्मदो धनकस्तस्य निर्दोष्णो कृतवीर्यस्य धनकः कृतवीर्योदयस्तवा
सतवातोन यस्य स्थानि हृप्यि हिंसन्नतः प्रजा मदा हृष्टाव योयेन लेभे प्रजाः प्रजाः ४ चव
वेगो योम पातान्र सुलात स्तत त्वतः हृदद्द योह दुत्क मोहहह्सानुसृत त्वता ६ आया
हृद्दन्मना त्त स्मा जयद्द ग्र द्वा हतः विनयस्त स्य संभूताति तो धृतिर जायत ९ ततो ह
तव तस्त स्य सत्कर्मा पिरयस्ततः योसौ रंगात टेकीडन्में नृपान्तर्गतेशि स्रं १२ ऊंसा।
पविंद्दकानीन नैरूप यो ऽकरोत्तं तं वृषसेनः स्तत स्तस्य कर्णस्य जगतीपते १३ दुह्यो
स्तत नयो बभ्रुसेतु स्तस्यात्मजस्ततः आरब्ध स्तस्य गाधार स्तस्य धर्म स्ततो धृतः धृतस्य
दुर्मदस्तस्मात्प्रचेता चेतसः शतं म्लेच्छाधिपतयो भूवन्नुदीचीं दिशि माश्रिताः १५ तुर्व
सोश्च सुतो वह्निर्वह्नेर्भर्गोथ भानुमान् त्रिभानुस्तत्सुतो स्या पि करंधम उदारधीः मरु
तस्तत्सुतोपुत्रः पुत्रं पौरवमन्वभूत् दुष्यंतस्य पुनर्भेजे स्वं राज्यं राज्य कामुकः १८ ययाः
तेर्ज्येष्ठ पुत्रस्य यदोर्वंशं नरर्षभ वर्णयामि महापुण्यं सर्वपापहरं नृणां यदोर्वंशं न
रः श्रुत्वा सर्व पापैः प्रमुच्यते यत्रावतीर्णो भगवान्परमात्मा नराकृतिः १९ यदो सहस्रजि
त्क्रोष्टा नलो रिपुरिति श्रुताः [illegible]ः सुनवस्तत्राग्रात जित स्यथमात्मजः २० महाहयो वे
णुहयो हैहयश्चेति तत्सुताः धर्मस्तु हैहय सुतो नेत्रः कुंतेः पिता ततः २१ सोहंजिरभवत्कुं
तेर्यनकस्यात्मना स्तत्पर्थः २१।२२।। तेर्महिष्मान्भद्रसेनकः दुर्मदो भद्रसेनस्य धनकः

२५ इत्यादिः कृतवीर्यः कृतवर्म कौटिल्यनकात्मजः

अनयस्य विनाशं विनेयेन नयाविधं स्मरतां सुस्तमः अन्वयं यः कृष्णमाहेदितद्विषयं तु भुजे २५ औ
र्वसानेजसा सगरेणाप्य सहपत्नु मित्रर्षीः २६ तेषां नालनं च पुत्राणां जेमः तस्य मयोः पुत्रशतं तेहशिर्मे
हेयस्मिन्नयतो मयोहस्यैर्यदोश्च हेतोः २७ २८ कार्तवीर्यो महाराजा नितराञ्ज्ञातिश्रेष्ठो नियमस्थः २०

अर्जुनः कृतवीर्यस्य सप्तद्वीपेश्वरोभवत दत्तात्रेयाद्धरेरंशात्प्राप्तयोगमहागुणः २२
ननूनं कार्तवीर्यस्य गतिं यास्यन्ति पार्थिवाः यज्ञदानतपोयोगश्रुतवीर्यजयादिभिः २४
पञ्चाशीतिसहस्राणि ह्यव्याहतबलः समाः अकरोदर्जुनो राज्यं हरिश्चैवानन्तसत्त्व
अनष्टवित्तस्मरणो बुभुजेऽक्षय्यषड्वसु २५ तस्य पुत्रसहस्रस्य पंचैवोर्वरिता मृधे जय
ध्वजः शूरसेनो वृषभो मधुरूर्जितः २६ जयध्वजात्तालजंघस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत तत्र
यत्तालजंघाख्यमौर्वतेजोपसंहृतं २७ तेषां ज्येष्ठो वीतिहोत्रो वृष्णिः पुत्रो मधोः स्मृतः त
स्य पुत्रशतं त्वासीद्वृष्णिज्येष्ठं यतः कुलं माधवा वृष्णयो राजन्यादवाश्चेति संज्ञिताः य
दुपुत्रस्य च क्रोष्टोः पुत्रो वृजिनवांस्ततः २९ स्वाहितोतोरुषद्गुर्वै तस्य चित्ररथस्त
तः शशबिन्दुर्महायोगी महाभोजो महानभूत ३० चतुर्दशमहारत्नश्चक्रवर्त्यप
राजितः तस्य पत्नीसहस्राणां दशानां सुमहायशाः ३१

तानि च मार्कण्डेयपुराणे वर्णितानि गजवाजिरथस्त्रीषुनिधिमालांबरद्रुमाः शक्ति
पाशमणिछत्रविमानानि चतुर्दशेति ३१

1029

ततःसोमदत्तात्भूरिर्भूरिश्रवाःशलश्चेतित्रयः १८ रामोनामदस्युःदाशकन्यायामितिउपरि

चरस्यवसोर्वीर्येणमत्स्यगर्भाउत्पन्नाकन्यादाशैःकैवर्तैःपालिता अतोदाशकन्येतिप्रसिद्धा

यांसत्यवत्यां १९ नाम्नातत्समनतोम्नाचित्रांगदेनगंधर्वेणयुद्धेनहतःयस्यांसत्यवत्यांशंत

सोमवंशेकलौनष्टेकृतादौस्थापयिष्यति वाह्लीकात्सोमदत्तोभूद्भूरिर्भूरिश्रवास्ततः १८

शलश्चशांतनोरासीद्गंगायांभीष्मआत्मवान् सर्वधर्मविदांश्रेष्ठोमहाभागवतःकविः १९

वीरयूथाग्रणीर्येनरामोपियुधितोषितः शांतनोर्दाशकन्यायांजज्ञेचित्रांगदःसुतः २०

विचित्रवीर्यश्चावरजोनाम्नाचित्रांगदोहतः यस्यांपराशरात्साक्षादवतीर्णोहरेःकला २१

वेदगुप्तोमुनिःकृष्णोयतोहमिदमध्यगां हित्वास्वशिष्यान्पैलादीन्भगवान्बादरायणः २२

मह्यंपुत्रायशांतायपरंगुह्यमिदंजगौ विचित्रवीर्योथोवाहकाशिराजसुतेबलात् स्वयं

वरादुपानीतेअंबिकांबालिकेउभे २३ तयोरासक्तहृदयोगृहीतोयक्ष्मणामृतः क्षे

त्रेप्रजस्यवैभ्रातुर्मात्रोक्तोबादरायणः धृतराष्ट्रंचपांडुंचविदुरंचाप्यजीजनत् गांधा

र्यांधृतराष्ट्रस्यजज्ञेपुत्रशतंनृप तत्रदुर्योधनोज्येष्ठोदुःशलाचापिकन्यका शापान्मै

थुनरुद्धस्यपांडोः

यतोहंजातेःइदंश्रीभगवतंवा

ऽग्रहात्सर्वमेववेदागुप्तमायेन २ २१ मात्रसत्यवत्याउक्तःइतिनिषेधाभावमाह अपति

२ स्वयंवराद्भीष्मेणावलादुपनीते २ २१ दुःशलानामकन्यकावनतोरण्ये

लपदैवाद्दुःखप्रयुक्तात्मतोमादिवचनात्

९० प्रसंगा...

पसद्रौपद्यां पंचभ्यः पंचभ्यो युधिष्ठिरादिभ्यः पंचाभवत २९ तयापरे वभार्यांतरैककाः
स्वयं पा भीमस्य भार्यां तस्यां ततो भीमात्सर्वगतो नाम पुत्रोऽभवन्नीत्यर्थः २८ उत्पन्नानाग
विह

भा० वै
प्र० ५८

मातधर्मानिलेंद्रेभ्यो युधिष्ठिरमुख्यास्त्रयः नकुलः सहदेवश्च माद्र्यां नासत्यदस्रयोः २९
द्रौपद्यां पंच पंचभ्यः पुत्रास्ते पितरोऽभवन् युधिष्ठिरात्प्रतिविंध्यः श्रुतसेनो वृकोदरात् २९
अर्जुनाच्छ्रुतकीर्तिस्तु शतानीकस्तु नाकुलिः सहदेवसुतो राजञ्छ्रुतकर्मा तथापरे २९
युधिष्ठिरात्तु पौरव्यां देवकोथ घटोत्कचः भीमसेनाद्धिडिंबायां काल्यां सर्वगतस्ततः
सहदेवात्सुहोत्रं तु विजयासूत पार्वती करेणुमत्यां नकुलो निरमित्रं तथार्जुनः ३१
इरावंतमुलूप्यां वै सुतायां बभ्रुवाहनं मणिपूरपतेः सोपि तत्पुत्रः पुत्रिकासुतः ३२ त
वतात्सुभद्रायामभिमन्युरजायत सर्वातिरथजिद्वीर उत्तरायां ततोऽभवत् ३३ पा
रिक्षीणेषु कुरुषु द्रौणेर्ब्रह्मास्त्रतेजसा त्वं च कृष्णानुभावेन सजीवो मोचितोंतकात्
तवेमे तनयास्तात जनमेजयपूर्वकाः श्रुतसेनो भीमसेन उग्रसेनश्च वीर्यवान् ३५
जनमेजयस्त्वां विदित्वा तक्षकान्निधनं गतं सर्पान्वै सर्पयागाग्नौ स होष्यति रुषान्वितः
३६ कावषेयं पुरोधाय तुरं तुरगमेधयाट् समंतात्पृथिवीं सर्वां जित्वा यक्ष्यति चाध्वरैः ३७

कन्यायां मणिपूरपतेः सुतायां पुत्रिकाधर्मेण दत्तायां बभ्रुवाहनेमसूत अतस्तत्पुत्रः स
न्नपिसः पुत्रिकासुत इत्यर्थः ३२ ॥ ३७ तुरं संज्ञं पुरोहितं कृत्वा ३७ ५८

1031

३९ प्रसंगात्सौभरेश्चरितमाह तेषामिति यावत्समाप्तेः तेषां स्वसारः मांधातुः कन्याः ननु महात्म
पस्य सक्तो विवाहप्रसंगः कथं वा जरठं वरं राजकन्या वव्रिरेत ३९ तं पं मांधातारं ४० सोपि मांधात
स्वयंवरे कामं गृह्यतामित्याह स विप्रः स्त्रीणामप्रियमोपि विलिंसतेनाहमप्रयुक्तस्तथात्मानं साधय
यिष्यामीति व्यवसितः निश्चितवानिति द्वयोरन्वयः अप्रियत्वे हेतुः जरठोहं इः ४१ वलीभिश्च

शशाबिंदोर्दुहितरि विंदुमत्यामधान्नृपः पुरुकुत्समंबरीषमुचुकुंदं च योगिनं ३८ तेषां
स्वसारः पंचाशत्सौभरिं वव्रिरे पतिं यमुनांतर्जले मग्नस्तप्यमानः परंतपः ३९ निर्वृतिं
मीनराजस्य वीक्ष्य मैथुनधर्मिणः जातस्पृहो नृपं विप्रः कन्यामेकामयाचत ४० सोप्याह
गृह्यतां ब्रह्मन्कामं कन्या स्वयंवरे स विचिंत्याप्रियं स्त्रीणां जरठोयमसन्मतः ४१ वलीप
लितएजत्कइत्यहं प्रत्युदाहृतः साधयिष्ये तथात्मानं सुरस्त्रीणामभीप्सितं ४२ किंपुन
र्मनुजेंद्राणामिति व्यवसितः प्रभुः मुनिः प्रवेशितः क्षत्रा कन्यांतःपुरमृद्धिमत् ४३

कः पलितश्च एजत्कः कंपमानशिराः तापसत्वादिना वा अहं संमानोस्मीति कृतात्तयेन सप्रपंचः
सुरस्त्रीणामभीप्सितं ४२ किंपुनर्मनुजेंद्राणां यः स्त्रियास्तासामिति ततः किं वृत्तं तदाह मुनि
रिति द्वाभ्यां क्षत्रा प्रतीहारेण ४३ ॥

1032

श्री. ...गः ...टी. १९

पंचशतान्यपि राजकन्याभिः सप्तकल्पवृक्षैराहृताः ४४ तस्य महार्हशय्यां वर्णयन्ति सरतिचन्द्रैर्भिः व
हूचरतिमनस्यामर्षमुक्तेनाभिः महेन्द्रसदृशैर्विमानैरत्यन्तपः कोवमं सुपार्श्वपर्श्वयुक्तमरवर्यतपः तस्य
श्रियांसमस्यापनर्थाः परिलब्धरोपितेषु गृहेषु तथा नानाविधैः सूर्यवनेषु नन्दमलान्यंभो
सियेषांतेषु स्वरः स्वचक्रयंभूतेषु सौगंधिकानां कल्हाराणां काननानि स्तोमायेषु ४१ क

नासांकतिरभूद्भूयांस्तदर्थैर्यपोस्वसौहृदं ४४
हूतस्य राजकन्याभिरेकः पंचशतावरः सवहूचरत्नाभिरपारणीयतपः श्रियानर्घ्यपरि
ममानुरूपोनायंवरतिततन्नतवेतसां स्वसौगंधिककाननेषु ४२ महार्हशय्या
बुद्धेषु गृहेत्वनानीपवनामलाभः स्वरस्वसौगंधिककाननेषु ... स्वलंकृतस्त्रीपुरुषेषु निमग्ने
स्तनवस्त्रभूषणः नानानुलेपाभावदारमाल्यकैः स्वलंकृतस्त्रीपुरुषेषु निमदे विलि
मेनुगायते द्विजभृंगवदिषु ४९ यत्राहं स्यात् संवीतः समद्वीपवतीपतिः विलि
तः त्वं भमजहाह्लर्वभीमश्रियानिते ४० एवं गृहेषु भिरतो विषयान्विविधैः सुखैः सेवि
वमानो नवात्तुस्य दाम्सलोकैरिवानला सकदाविद्युपासीनयात्मापकृत्वमात्मनः द
दर्शनं हूवावाय्योमीनसंगम
यंभूतेषु गृहादिषु स्वलंकृताः स्त्रियः पुरुषाश्रयेषु स्व महार्हशय्यादिभिरुपलालि
तुमायनो द्विजाः स्वपदिताः भृंगाश्चवदिनश्रयेषु कथंभूतः महार्हशय्यादिभिरुपलालि
तः सन्तु ४८ स्वविगर्वं ४० आमस्लोकेहेतविद्धभिः ४८ इदानीं तस्यानुतापपूर्वकं वान
प्रख्याप्य ममाहात्म्यकदाविदितिसमभिः आत्मनः मनसोदेहे तोः आत्मनोपकृत्वं तथोहानि